

บทที่ ๔

การประยุกต์หลักพุทธธรรมแก้ไขปัญหาคอขวดของประชาชน เขตตำบลเข้ อำเภอบุพผพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

ในบทที่ ๔ นี้ มุ่งศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาคอขวดของประชาชนเขตตำบลเข้ อำเภอบุพผพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามโดยการสัมภาษณ์และการศึกษาสภาพการณ์ปัจจุบันและปัญหาคอขวดของประชาชนเขตตำบลเข้ อำเภอบุพผพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ และ จากเอกสารทางวิชาการที่มีหน่วยราชการและงานวิจัยบันทึกไว้ เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมมาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาคอขวดในพื้นที่ของการวิจัย

ดังนั้น ปัจจุบันนี้ปัญหาคอขวดจะยิ่งเพิ่มขึ้น ตามที่ผู้วิจัยได้สรุปและสอบถามจากผู้ให้สัมภาษณ์ มีอยู่ ๓ ประการใหญ่ ๆ คือ ปัญหาด้านการศึกษา ปัญหาด้านเศรษฐกิจ และ ปัญหาด้านครอบครัว ตามที่เข้าใจในเบื้องต้นว่า ครอบครัวสามารถทำหน้าที่ของตนได้เต็มศักยภาพซึ่งประกอบไปด้วยสมาชิก พ่อ แม่ลูก เป็นต้น แต่ต้องประกอบตามที่กล่าวมามีปัญหาไม่สามารถดำเนินชีวิตให้เป็นปกติได้ในบางส่วน เพราะสังคมเปลี่ยนแปลงและเทคโนโลยีเข้ามาอยู่กับชีวิตประจำวันมากเกินไป จึงจำเป็นต้องหาทางแก้ไขและผู้วิจัยคิดว่า หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้นที่จะเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาคอขวดไทยหรือปัญหาคอขวดของประชาชนตำบลเข้ ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ ขรवासธรรม ๔ และ ทิศา ๖ ซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยและจงอธิบายรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ หลักขรवासธรรมกับการแก้ไขปัญหาด้านการศึกษา

สำหรับด้านการศึกษา พบว่า สถาบันการศึกษาเป็นสถาบันที่สำคัญ เพราะเป็นรากฐานของกิจกรรมต่างๆ ที่สำคัญของสังคมทุกสังคม ถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือมรดกของสังคมไปยังเยาวชนรุ่นต่อไป ไปให้เกิดความรู้ แนวคิดการกระทำในกิจกรรมต่างๆ เพื่อการอยู่ร่วมกันและความเจริญก้าวหน้าของสังคมทุกสังคมย่อมมีหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่สมาชิกของสังคมเพื่อให้เขาได้รู้จักบรรทัดฐานของสังคม เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิต การทำมาหาเลี้ยงชีพ แต่เท่าที่เห็นการใช้หลักพุทธธรรมของชาวบ้านยังไม่ชัดเจน หรือ ไม่สนใจ ในความคิดของผมว่า ถ้าชาวบ้านเขตตำบลเข้ของเราหลักธรรม คือ ขรवास ๔ ประการมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง หรือ แนะนำกันอย่างจริงจังจะทำให้ชาวบ้านมีความจริงใจในการศึกษาเล่าเรียนและเห็นความสำคัญอย่างแน่นอนในการส่งเสริมการศึกษาของลูกหลาน และ สถานศึกษาก็จะได้รับความร่วมมือในการพัฒนาการศึกษาอย่างจริงจัง^๑ สำหรับการศึกษา นั้น ถ้าทุกคนให้ความสำคัญและพยายามทำความเข้าใจกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนว่าเป็นสถาบันการศึกษาที่จะพัฒนาลูกหลานของเราให้เป็นคนที่มีภาระงาน มีเงินมีทอง และมีอนาคต ซึ่งทุกคนจะต้องปลูกฝังทัศนคติเป็นอันดับแรกก่อนต่อเยาวชน แต่อย่าไปปลูกฝังทัศนคติ

^๑ สุทิน ทัดแก้ว , สัมภาษณ์ , ๒๕๕๕.

ในทางลบ อยากให้ประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลเขามีมุมมองทางการศึกษาในทางบวกและยุติธรรมต่อบุตรหลาน ตลอดจนทั้งลูกหลานที่อยู่กับ^๒

การศึกษาคือกระบวนการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ด้านความรู้สึกรู้สึก ความคิด อารมณ์ การดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนทั้งการทำทางอันเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่เรียกว่า สุจริต หรือ กุศลกรรมบถ อันเป็นแนวทางที่พระพุทธศาสนาส่งเสริม เพราะเป็นหลักธรรมฝ่ายดี ถ้ามีการกระทำทางกายสุจริต วาสุจริต หรือ มโนสุจริต ดังนั้น ประชาชนในเขตตำบลเขามีความตั้งใจและสร้างมโนคติให้แน่นอนในเรื่องการส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนที่จะให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงโดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักขรราวาสธรรม ๔ หรือจะเป็นหลักธรรมอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยไม่ได้กล่าวไว้ก็ตามซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ร่วมกับหลักขรราวาสธรรม ๔ ประการ^๓ ดังนั้น หลักขรราวาสธรรม ๔ เป็นแนวคิดสำหรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์และนอกจากนั้นยังเป็นแนวทางที่จะทำให้มนุษย์มีความสำเร็จทางการศึกษาหรือการงานทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์^๔ ได้แก่

๑) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ จริใจต่อกันเป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไมตรีจิตสนิทต่อกัน แต่ถ้าขาดสัจจะเมื่อใดย่อมเป็นเหตุให้เกิดความหวาดระแวงแคลงใจกันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริ้วฉาน ซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม หากผู้นำมีความจริงใจมีความคิดที่ตรงตามนโยบายของชาติ หรือ สร้างความเข้าใจนโยบายด้านการศึกษาแล้วณรงค์ให้ประชาชนตำบลเขาเข้าใจอย่างจริงจังอย่างต่อเนื่อง เพื่อเกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการศึกษา เมื่อเกิดความเข้าใจแล้วคิดว่า พ่อแม่ทั้งหลายจะหันมาส่งเสริมลูกตนเองเข้าศึกษาในสถาบันต่าง ๆ^๕

๒) ทมะ คือ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนต่อต้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน คนที่ขาดธรรมข้อนี้ ย่อมปล่อยให้ข้อแตกต่างปลีกย่อยทางอุปนิสัยและการอบรม กลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต และถ้าไม่สามารถปรับตนเข้าหากันได้ ก็เป็นอันต้องทำลายชีวิตคู่ครองแยกทางขาดจากกัน^๖

๓) ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย ชีวิตของผู้อยู่ร่วมกัน นอกจากมีข้อแตกต่างขัดแย้งทางอุปนิสัย การอบรม และความต้องการบางอย่าง ซึ่งจะต้องหาทางปรับปรุงเข้าหากันแล้วบางรายอาจจะเกิดเหตุล่วงเกินรุนแรง แสดงออกจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นถ้อยคำหรือกิริยาอาการ จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เมื่อเกิดเหตุเช่นนี้ อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องรู้จักอดกลั้นระงับใจ ไม่ก่อเหตุให้เรื่องลุกลามกว้างขยายต่อไปความร้ายจึงจะระงับลงไปนอกจากนี้ ยังจะต้องมีความอดทนต่อความลาบทรากด่า และเรื่องหนักใจต่างๆ ในการประกอบกิจการงานอาชีพ เป็นต้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดภัยพิบัติ ความตกต่ำคับขัน ไม่ดีใฝ่ดีพ่าย แต่มีสติอดกลั้นคิดอุบายใช้

^๒ บัวโฮม แสงรัมย์, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

^๓ พระครูวุฒิสารกิจ, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

^๔ อัมพร แก้วแสน, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

^๕ ดาวเรือง ดวงน้อย, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

^๖ สมัย แก้วแสน, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

ปัญหาทางแก้ไขเหตุการณ์ให้ลุล่วงไปด้วยดี ชีวิตของคู่ครองที่ขาดความอดทน ย่อมไม่อาจประคับประคองพากันให้รอดพ้นเหตุร้ายต่างๆ อันเป็นประจุมรสแห่งชีวิตไปได้^๗

๔) จาคะ คือ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่ แบ่งปันตลอดถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกันชีวิตบุคคลที่จะมีความสุข จะต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย มิใช่คอยจ้องแต่จะเป็นผู้รับเอาฝ่ายเดียว การให้ในที่นี้ มิใช่หมายถึงแต่เพียงการเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของอันเป็นเรื่องที่มองเห็นและเข้าใจได้ง่ายๆ เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการให้น้ำใจแก่กัน การแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตนได้ เช่น ในคราวที่คู่ครองประสบความทุกข์ ความเจ็บไข้หรือมีธุระกิจใหญ่เป็นต้น ก็เสียสละความสุขความพอใจของตน ขวนขวายช่วยเหลือ เอาใจใส่ดูแล เป็นที่พึ่งอาศัย เป็นกำลังส่งเสริม หรือช่วยให้กำลังใจได้โดยประการใดประการหนึ่ง ตามความเหมาะสมรวมความว่า เป็นผู้จิตใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัวชีวิตครอบครัวที่ขาดจาคะ ก็คล้ายการลงทุนที่ปราศจากผลกำไรมาเพิ่มเติม

ส่วนที่มีมาแต่เดิมก็คงที่หรือค่อยร่อยหรอพร่องไป หรือ เหมือนต้นไม้ที่ไม่ได้รับการบำรุง ก็มีแต่อบอ้าว ร่วงโรย ไม่มีความสดชื่นงอกงาม^๘ ดังนั้น ฆราวาสธรรม ๔ ประการ คือ (๑) สัจจะคือ ความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกันเป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไมตรีจิตสนิทต่อกัน (๒) ทมะ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่องปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ (๓) ขันติ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย (๔) จาคะ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่ แบ่งปันตลอดถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน จากที่ได้ศึกษามาข้างต้นนี้มีใช้ประสงค์เป็นข้อปฏิบัติจำกัดเฉพาะในระหว่างคู่ครองเพียง ๒ คนเท่านั้น แต่มุ่งหมายให้ใช้ทั่วไปในชีวิตการครองเรือนทั้งหมดโดยยึดถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานของจิตใจ ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีงามกับคนทั้งหลายที่อยู่ร่วมหรือติดต่อเกี่ยวข้องกันให้เหมาะสมตามฐานะนั้นๆ เพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ชีวิตของตนเอง และแก่ชีวิตของคนอื่นๆ ในสังคม

อย่างไรก็ตาม ถ้าประชาชนมีความเข้าใจในหลักการดำเนินชีวิตว่าจะต้องทำอะไรบ้างและนำหลักพุทธธรรมที่กล่าวมาข้างตนมาใช้ประกอบการดำเนินชีวิตก็จะทำให้เกิดความรู้สึกว่า การศึกษาจะเรียนวันนี้ให้จบการศึกษาพรุ่งนี้คงเป็นไปไม่ได้ จะต้องอาศัยความอดทน ความพยายาม และมีสัจจะต่อตนเองในการศึกษา หรือ อาจจะนำมากำกับตนเองพิจารณาอยู่เสมอว่า ปัจจุบันตนเองทำอะไรอยู่อย่างนี้ แล้วทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีที่สุด พ่อแม่ก็พยายามแนะนำบุตรให้ตั้งใจศึกษาหาความรู้ใส่ตนเอง ประกอบอาชีพสุจริต และ ขณะเดียวกัน บุตรก็ต้องเข้าใจพ่อแม่ที่ท่านส่งให้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อความเจริญก้าวหน้าในชีวิตก็ตั้งใจแสวงหาความรู้ในสถาบันการศึกษาในขณะที่ตนเองเป็นนักศึกษา ส่วนผู้นำหมู่ก็พยายามส่งเสริมอาชีพให้แก่ชุมชน หรือ จัดกิจกรรมแนะนำการดำเนินชีวิตตามหลัก

^๗ อุดร แต่มศรี, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

^๘ อัมพร แก้วแสน, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕; เสาวนีย์ ทองพุ่ม, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

พุทธธรรมมีความพอดีตามฐานะทางสังคม หรือ การมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนและกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเขตตำบลแซ้ คือ พยายามทำทุกอย่างภายใต้ความร่วมมือของชุมชน

นอกจากนั้น อาจจะใช้หลักพุทธธรรมอีกข้อก็ได้ คือ สังคหวัตถุ ๔ ว่าด้วยการสงเคราะห์ และการให้การบริการ หรือ การอยู่ร่วมกับสังคมที่กล่าวไว้ในบทที่ ๒ โดยแบ่งออกเป็น ๔ ประการย่อยๆ ดังนี้

(๑) ทาน การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยานัยสำคัญ ของ “ทาน”

(๒) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะ นุ่มนวล ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

(๓) อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาละช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

(๔) สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อผู้อื่น ไม่เอาเปรียบ และร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

ดังนั้น การศึกษา คือ กระบวนการพัฒนามนุษย์และสังคมให้เกิดความเจริญก้าวหน้า จึงมีความจำเป็นที่ว่าการส่งเสริมประชาชนในเขตตำบลแซ้มีการศึกษาสูงขึ้น โดยอาศัยหลักพุทธธรรม เพื่อสร้างจิตสำนึกในการรับผิดชอบและเห็นความสำคัญของการศึกษาว่า เป็นเครื่องมือยังชีพได้ยุคปัจจุบัน ถ้าประชาชนขาดการศึกษาจะทำให้การพัฒนาชุมชนสังคมได้ลำบาก จึงจะต้องมีการรณรงค์ และจัดการปฏิบัติธรรมประจำพื้นที่เขตตำบลแซ้ให้มากและจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมเยาวชนและคนในพื้นที่เข้าวัดฟังธรรมในแต่ละปี และ หลักธรรมที่กล่าวมาอาจจะไม่เพียงพอ สำหรับการฝึกอบรมคนให้เข้าใจศึกษา แต่อย่างน้อยให้รู้ว่า การศึกษานั้นเราจะให้สำเร็จวันพรุ่งนี้ไม่ใช่เรื่องอะไรหลายคนมักบอกลูกหลานว่า “ เรียนทำไมกว่าจะจบใช้เวลาหลายปี ไปหางานทำหาเงินดีกว่า ” เป็นเรื่องแนวคิดที่ยังมีอยู่ในสังคมตำบลแซ้ ดังนั้น ถ้าผู้นำชุมชนนับตั้งพ่อแม่ช่วยกันคิดว่า การศึกษาของลูกหลานและเยาวชนในชุมชนจะดีขึ้น ดูจากพระพุทธเจ้าก่อนพระองค์จะตรัสรู้ต้องเวลาเท่าไรในการศึกษาเล่าเรียนตามสำนักต่าง ๆ

อย่างไรก็ตามค่านิยมทางสังคมก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เยาวชน หรือ คนในชุมชนตำบลแซ้ยังไม่ใส่ใจต่อการศึกษา หันไปส่งเสริมอาชีพเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งที่เยาวชนควรได้เรียนหนังสือก่อนแล้วจึงไปทำงาน หรือ ทำงานด้วยเรียนหนังสือไปด้วยก็จะดี หรือเป็นไปได้บังคับขยายการศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาเข้าสู่ชุมชนโดยจัดห้องเรียนเล็ก ๆ เสาร์หรืออาทิตย์ ภายในวัดแล้วมีครู การศึกษานอกโรงเรียนมาอยู่ทั้งวัน และ จัดบริเวณให้นั่งอ่านหนังสือ หรือ เข้าศึกษาหาความรู้ของเยาวชนมากยิ่งขึ้นก็ได้ ในขณะเดียวกัน ทางวัดก็จัดสื่อธรรมะบริการให้เรียนรู้ไปด้วย^๙

^๙ สมโภช เกษกุล , สัมภาษณ์ , ๒๕๕๕.

๔.๒ หลักสังคหวัตถุกับการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ

จากข้อความที่กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ ที่ว่า ประชาชนมีฐานะยากจนลำบากในการหาเลี้ยงชีพ เพราะว่าโดยพื้นฐานอาชีพของชาวบ้านเขตตำบลเข้เป็นชาวนา และอาชีพค้าขาย และเป็นการซื้อขายในเขตพื้นที่หมู่บ้านเป็นหลัก เมื่อชาวบ้านมีรายได้น้อยในการซื้อก็มีน้อย ก็ทำให้การค้าขายค่อนข้างลำบาก ยกเว้นในช่วงที่มีการเก็บผลผลิตเกษตร หรือ อาชีพอย่างอื่นก็จะทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มเล็กน้อย และ การค้าขายก็ดีขึ้น^{๑๐} ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนามีหลักธรรมในการแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ สังคหวัตถุ ๔ ประการ คือ (๑) ทาน คือ การให้ (๒) ปิยวาจา คือ วาจาเป็นที่รัก (๓) อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ และ (๔) สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ นอกจากนั้น มีหลักธรรมอีกข้อมาเสริม คือ การใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ซึ่งหลักธรรมไม่ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๒ แต่ยกมาเสริมในเบื้องต้นก่อนเพื่อให้เห็นว่า หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นมีมากมาย ที่เราจะนำมาปฏิบัติ เพื่อทำชีวิตตนเองและสังคมให้ดีขึ้น หรือ เจริญก้าวหน้า ได้โดยการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม^{๑๑} คือ การปฏิบัติธรรมตามหลักสังคหวัตถุ ๔ และ หลักธรรมทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ คือว่า

(๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นในการประกอบกิจเลี้ยงชีวิตที่ดี

(๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วยความหมั่นไม่ให้เป็นอันตรายก็ดี รักษาการงานของตัวไม่ให้เสื่อมเสียไปก็ดี

(๓) กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว

(๔) สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ไม่ให้เกิดความทุกข์ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ปัญหาความยากจน คำกล่าวที่ว่า “ทุกอย่างจะสำเร็จด้วยดีถ้ามีแผน” เป็นคำกล่าวที่เป็นจริงเสมอ การดำเนินชีวิตในการครองเรือนจะสำเร็จ และเป็นสุขได้ก็ต้องมีการวางแผน

อย่างไรก็ตาม คำว่า เศรษฐกิจ หลายคนอาจจะนึกถึงเฉพาะการประกอบอาชีพและการทำมาหากินวันๆ ที่จะทำให้ได้เงินมาเลี้ยงชีพอย่างเดียว แท้จริงแล้วเมื่อเราได้เงินมาแต่ไม่เคยเกื้อกูลคนอื่นที่เป็นเครือญาติที่ดี เพื่อนร่วมชุมชนเดียวกันก็ดี เพื่อนร่วมงานที่ดี สิ่งเหล่านี้อาจจะทำให้ไม่มีกินเลยก็ได้ อย่างน้อยก็ควรมีหลักพุทธธรรมพรหมวิหาร ๔ หรือ สังคหวัตถุ ๔ หรือ ทิศ ๖ ซึ่งหลักธรรมที่กล่าวมามีความเชื่อมโยงกันทั้งเลย ทุกท่านเคยได้ยินคำว่า “ คนจนผู้ยิ่งใหญ่ ” เป็นบทเพลงที่วงดนตรีคาราบาวได้ประพันธ์สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนหนึ่งที่มีฐานะยากจนแต่มั่นใจต่อเพื่อนมนุษย์เสมอ สำหรับชาวบ้านตำบลเข้นั้นถึงจะมีฐานะปานกลางแต่เป็นชุมชนที่อุดมด้วยหลักพุทธธรรมเป็นอย่างยิ่ง เพียงสังคมตะวันตกมาครอบบางส่วนของเยาวชนเท่านั้นเอง^{๑๒}

ฉะนั้น ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนตำบลเข้ที่กล่าวมาข้างต้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดทางวิชาการที่ได้พูดถึงความยากจนของครอบครัวไทยสามารถแก้ไข ป้องกันได้ด้วยการวางแผนทางไว้ล่วงหน้า ดังนี้

^{๑๐} สมชาย จันทรวัง , สัมภาษณ์ , ๒๕๕๕ ; บัวทอง ทัดแก้ว , สัมภาษณ์ , ๒๕๕๕.

^{๑๑} สมัย แสงดี , สัมภาษณ์ , ๒๕๕๕ ; จำปา สมภารเพียง , สัมภาษณ์ , ๒๕๕๕.

^{๑๒} สายรุ้ง แก้วแสน , สัมภาษณ์ , ๒๕๕๕.

(๑) การวางแผนด้านที่อยู่อาศัย เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือทั้งสองฝ่ายจะต้องย้ายเข้าไปอยู่ร่วมกับ ครอบครัวอีกฝ่ายหนึ่ง หรือต้องไปอยู่ร่วมกับครอบครัวของอีกฝ่ายหนึ่งก็จำเป็นต้องวางแผน ในการดำเนินชีวิต ให้กับสมาชิกใหม่ วางแผนที่จะสร้างครอบครัวของตนเอง

(๒) วางแผนการใช้จ่ายในครอบครัว คู่สมรสจะต้องวางแผนรายรับรายจ่ายในครอบครัว ให้เหมาะสมพอดี และมีการเก็บออมเพื่อใช้ในคราวจำเป็น เก็บออมไว้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยสร้างครอบครัว เพื่อการศึกษาของ ลูก และอื่นๆ

(๓) วางแผนการมีสมาชิกใหม่ในครอบครัว คือ วางแผนการมีลูกว่าจะมีลูกกี่คนและจะมีในช่วงเวลาไหน จะเลี้ยงดูอย่างไรให้ลูกเป็นคนดี มีการศึกษา มีอาชีพหาเลี้ยงชีวิตได้ และเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม

(๔) วางแผนในการสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคม วางแผนที่จะสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวที่มีญาติผู้ใหญ่อยู่ด้วย สร้างการมีส่วนร่วมในสังคมสิ่งแวดล้อมที่เราอาศัยอยู่หรือหากมีโอกาสที่จะเลือกได้ ควรจะเลือกอาศัยอยู่ในสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดี นอกจากนี้ ยังมีเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตการครองเรือนอีกมาก ซึ่งคู่สมรสจะต้องเตรียมและวางแผนไว้ล่วงหน้า จะช่วยให้ชีวิตการครองเรือนประสบความสำเร็จ อบอุ่นและมีความสุขได้^{๑๓}

การวางแผนครอบครัว ก็คือ การป้องกันปัญหา ถือเป็นวิธีการจัดการกับปัญหาที่ดีที่สุดแต่ก็ทำได้ยากที่สุดด้วยเพราะการป้องกันเป็นการกระทำล่วงหน้าก่อนที่จะเกิดปัญหา การที่จะทำเช่นนั้นได้ ผู้กระทำจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในปัญหาที่จะทำการป้องกันอย่างแจ่มแจ้ง พร้อมทั้งมองเห็นอันตรายหรือผลที่จะเกิดขึ้นจากปัญหานั้นอย่างชัดเจนด้วย จึงมีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะทำการป้องกันไม่ให้อันตรายนั้นเกิดขึ้นกับตนเองและกับบุคคลอันเป็นที่รักของตนอย่างเช่น ภรรยาสามี และบุตร เป็นต้น ถ้าเป็นผู้บริหารงานของรัฐก็ต้องหาทางกำหนดนโยบายและวิธีปฏิบัติเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาที่มีอยู่ลุกลามหรือแพร่ขยายต่อไป^{๑๔} และถ้ามาตรการป้องกันที่ออกมาได้ผล ปัญหาที่เป็นเป้าหมายในการป้องกันจะต้องลดลงหรือถูกควบคุมไม่ให้เป็นอันตรายต่อสังคมต่อไปในท้ายที่สุด

อนึ่ง การทำบัญชีรายรับรายจ่ายครอบครัว ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีกิจกรรมร่วมกัน ทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบ ร่วมกันบันทึก ร่วมกันทำ ร่วมกันวิเคราะห์ ได้พูดคุยกันมากขึ้นกล่าวคือ บัญชีรับจ่ายครอบครัว ทำให้สมาชิกในครอบครัวเห็นข้อมูลการใช้จ่ายเงิน ได้ถูกคิดเกิดจิตสำนึกที่จะไม่ฟุ่มเฟือย ไม่ตกเป็นเหยื่อบริโภคนิยมที่กระตุ้นให้เสพมาก ๆ เพื่อหมุนวงล้อเศรษฐกิจกันอย่างเอาเป็นเอาตาย มีเหตุผลในการใช้จ่ายเงินมากขึ้น เกิดความคิดถึงกัน เอื้ออาทรกันในครอบครัวมากขึ้น ทำให้มีพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินที่ถูกที่ควรมากขึ้น

การทำบัญชีรับจ่ายครอบครัว ไม่ใช่เครื่องมือเฉพาะของครอบครัวเกษตรกรหรือคนมีรายได้น้อย แต่เป็นเครื่องมือพื้นฐานของทุกครอบครัว ไม่ว่ายากดีมีจน เป็นกระจกสะท้อนให้รู้จักตนเอง ด้วยตนเอง และเพื่อตนเองการพัฒนาประเทศตามแนวคิดเศรษฐกิจทุนนิยม เราถูกกำหนดกรอบให้ผู้คนคิดถึงแต่การเพิ่มรายได้ให้มากที่สุดเท่าที่ความสามารถจะหาได้ด้วยทุกวิถีทาง และ

^{๑๓} กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, “การครองเรือน,”

<<http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/41005/Index.htm>>, ๑ มกราคม ๒๕๕๒

^{๑๔} พระครูฤทธิสารกิจ, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

กระตุ้นให้ใช้จ่ายให้มากที่สุดเพื่อกระตุ้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตลอดเวลาโดยทำให้เชื่อด้านเดียวว่า การเสพมาก ๆ จะทำให้มีความสุขมาก ๆ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วความอยู่เย็นเป็นสุขจะเกิดขึ้นได้ต้องอยู่บนความมีพอดี กินพอดี เป็นพอดี อยู่พอดี ชีวิตมีความสุข ไม่สุดโต่งไปในทางใดทางหนึ่งการทำบัญชีรายรับรายจ่ายครอบครัวก็ คือ เครื่องมือให้เราได้ว่าทั้งน้ำไหลเข้าและไหลออก รู้ปริมาณน้ำที่สะสมอยู่ในนา และรู้ด้วยว่าเราควรมีน้ำสะสมสักเท่าใด จึงจะเกิดความสมดุลพอดีพอเพียง ความสมดุลพอดีพอเพียง จะทำให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข ความสุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการจนเกิน-รวยเกิน การหาเกิน-เสพเกิน ล้วนสร้างความอยู่ร้อนนอนทุกข์ทั้งต่อตนเอง ต่อสิ่งแวดล้อม และต่อผู้อื่น^{๑๕} การแก้ไขปัญห เศรษฐกิจนั้นมีความลำบากมาก เพราะประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพการเกษตรกรรม เมื่อเสร็จจากการทำนาแล้วประชาชนก็จะออกรับจ้างในเขตพื้นที่ต่าง ๆ

๔.๓ หลักทศ ๖ กับการแก้ไขปัญหาด้านครอบครัว

สภาพการณ์ปัจจุบันและปัญหาครอบครัวของประชาชน เขตตำบลเข้ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษ เกิดจากปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวซึ่งในบทที่สามผ่านมาผู้วิจัยได้พบปัญหาและสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวก็มีปัญหาด้วยกันทั้งสิ้น ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ ลูก ปัญหาคู่สมรสการเตรียมความพร้อมก่อนสมรส ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว ปัญหาเพศสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา และปัญหาการนอกใจ^{๑๖} ไม่ว่าปัญหาใดก็ตามล้วนมีผลกระทบโดยตรงต่อทุกคนในครอบครัว ในส่วนนี้พระพุทธศาสนาได้กำหนดหลักพุทธธรรมไว้เพื่อแก้ไขปัญหามากมาย แต่ขึ้นอยู่กับ การนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติหรือไม่อย่างไรเท่านั้น หรือ มีข้อเขียนเชิงวิชาการกล่าวการสร้างความสำเร็จในชีวิตสมรส โดยสังเขปดังนี้

(๑) ลักษณะนิสัยและอารมณ์ความรู้สึก คู่สมรสจะต้องศึกษาลักษณะนิสัยของแต่ละคนให้เข้าใจถ่องแท้ ทั้งลักษณะนิสัยการพูด การกินอยู่ การทำงานและอื่นๆ ตลอดทั้งลักษณะอารมณ์ความรู้สึกของแต่ละคนให้ทราบว่า บุคคลใดชอบอะไร ไม่ชอบอะไร บุคคลใดอารมณ์ร้ายอารมณ์ดี หรือขี้โมโห เป็นต้น

(๒) วัฒนธรรมและพฤติกรรมที่เป็นปกติในครอบครัวเดิม ครอบครัวเดิมของทั้งสองฝ่าย อาจจะมีระเบียบปฏิบัติ และพฤติกรรมที่แสดงกันเป็นปกติที่ แตกต่างกัน ด้วยสาเหตุของการต่างวัฒนธรรม ต่างท้องถิ่น เช่น การ ปฏิบัติต่อผู้ใหญ่อาจจะแตกต่างกัน เราจึงต้องศึกษาทำความเข้าใจในสิ่งที่แตกต่างกัน

(๓) การเปลี่ยนแปลงตามวัยและสภาพสังคม ต้องศึกษาและทำความเข้าใจว่าคู่สมรสและสมาชิกใน ครอบครัวจะต้องมีการพัฒนาและ เปลี่ยนแปลงในลักษณะนิสัย อารมณ์ความรู้สึกและพฤติกรรมอื่นๆ ไปตามวัย เช่น เมื่อวัยรุ่นมีลักษณะนิสัย อารมณ์ ความรู้สึกและพฤติกรรมอย่างหนึ่ง แต่เมื่อเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ วัยสูงอายุย่อมมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัย อารมณ์ความรู้สึกและพฤติกรรมต่างๆ ผิดแปลกแตกต่าง จากวัยรุ่นไปด้วย

^{๑๕} อ่ำพล จินดาวัฒนะ, “ทำบัญชีรับจ่ายช่วยให้ครอบครัวเป็นสุข”,

<<http://www.love4home.com>. ๑๒ มกราคม ๒๕๕๒.

^{๑๖} ทองเสาร์ เงินลาด , สัมภาษณ์ , ๒๕๕๕ ; พิชิต บำรุง , สัมภาษณ์ , ๒๕๕๕.

ดังนั้น การศึกษามุ่งทำความเข้าใจระหว่างบุคคลในครอบครัว จะทำให้ทราบถึงลักษณะนิสัย ค่านิยม พื้นฐานทางจิตใจ การศึกษา วัฒนธรรม การพัฒนาเปลี่ยนแปลงตามวัย อาชีพและสถานภาพทางสังคมจะช่วยให้แต่ละคนได้ปรับตัวให้สอดคล้องกับลักษณะของแต่ละคนหลีกเลี่ยงการปฏิบัติที่จะทำให้เกิดความขัดแย้ง หาแนวทางที่จะปรับตัวปรับใจให้ใกล้เคียงกัน และเข้าใจกันได้ง่ายในทางตรงกันข้ามหากบุคคลในครอบครัวไม่ศึกษาทำความเข้าใจระหว่างกันและกัน ย่อมจะขาดความระมัดระวังในการแสดงออก ทำให้เกิดความขัดแย้งในครอบครัวและอาจจะเกิด การแตกแยกหย่าร้างกันได้ที่สุดในที่สุด

อย่างไรก็ตาม นิสัยและทัศนคติเป็นเรื่องแต่ละบุคคลในเมื่อหนุ่มสาวตัดสินใจเลือกกันและกันเป็นคู่ครอง ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงควรจะต้องเตรียมความพร้อมที่ใช้ชีวิตคู่อยู่ร่วมกัน การเตรียมความพร้อมที่สำคัญนั้นมีอยู่ ๓ เรื่อง ดังนี้

๑) การเตรียมความพร้อมทางร่างกาย คู่สมรสจะต้องให้แพทย์ตรวจร่างกาย เพื่อจะได้ทราบถึงสิ่งผิดปกติของร่างกาย และโรคที่จะเป็นอุปสรรคของการมีชีวิตคู่ ซึ่งอาจจะส่งผลถึงลูกเมื่อทราบแล้วจะได้แก้ไข และหาวิธีป้องกันได้ และหากมีคำถามว่า “ตรวจสุขภาพก่อนแต่งงานจำเป็นแค่ไหน” ขอตอบว่าในยุคนี้คู่รักที่ตัดสินใจจะร่วมหอสร้างครอบครัวใหม่ ไม่เพียงแต่มีความพร้อมในความรักอันหนักแน่นมั่นคงและสถานะทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังควรมีความพร้อมในเรื่องของสุขภาพร่างกายเป็นอย่างดี เพราะสังคมทุกวันนี้เป็นสังคมของคนคุณภาพ

๒) การเตรียมความพร้อมทางจิตใจ ผู้ที่จะครองชีวิตคู่ จะต้องเตรียมความพร้อมทางจิตใจ คือ เตรียมใจและพร้อมที่จะเปลี่ยนจากสภาพชีวิตของคนโสดมาเป็นชีวิตคู่ ชายจะต้องพร้อมที่จะทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัวที่ดี รับผิดชอบดูแลความทุกข์สุขของสมาชิกในครอบครัว เป็นสามีที่ดี เป็นบิดาที่ดี ส่วนฝ่ายหญิงก็ต้องพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงจากนางสาวมาเป็นนาง เป็นแม่บ้านที่ดีทำหน้าที่รับผิดชอบงานในบ้าน เป็นภรรยาที่ดี เป็นมารดาที่ดี พร้อมที่จะปรับตัวเข้าหากันและกันอย่างมีความสุข

๓) การเตรียมความพร้อมเรื่องวัตถุ ทั้งสองฝ่ายจะต้องเตรียมเงินทอง ของใช้ หรือปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร ยารักษาโรค และเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายให้พร้อมและเหมาะสมกับฐานะของตน ควรมีอาชีพและรายได้พอที่จะเลี้ยงครอบครัวได้อย่างเพียงพอจึงต้องมีการวางแผนในเรื่องนี้ให้ดี เพราะมีไม่น้อยที่ครอบครัวต้องแตกแยกเพราะปัญหาทางเศรษฐกิจในการครองเรือนของสามีภรรยาในยุคปัจจุบัน^{๑๗}

สำหรับหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมาแล้วว่า หลักพรหมวิหาร ๔ หลักศีล ๖ หรือ ขรราวสารธรรม ๔ ก็ตามล้วนเป็นหลักธรรมเพื่อการทำชีวิตให้อยู่เป็นสุขทั้งนั้น แต่หลักธรรมอีกส่วนหนึ่งผู้วิจัยจะยกมาเสริมเพื่อให้เห็นความเป็นจริงของการแก้ไขปัญหาการดำรงชีวิตคู่ หรือ ครอบครัว มีดังนี้

๑) หลักสมชีวิธรรม ๔

^{๑๗} พระมหาวชิตร คมภิโร (ศิริรัตน์), “อุดมคติชีวิตคู่สมรสในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๘).

เมื่อสามีภรรยามีความพร้อมทุกอย่างแล้ว ถือว่าได้ร่วมกันสร้างความสุข ความเจริญ มั่นคงให้ครอบครัวของตนแล้ว แต่ยังไม่ถึงที่สุด กล่าวคือ ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในเรื่องต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ จำเป็นต้องมีหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องดำเนินชีวิตหลักธรรมนั้นมีชื่อว่า สมชีวิตรธรรม ๔ หลักธรรมของคู่ชีวิต อันเป็นหลักธรรมที่จะทำให้คู่สมรสมีความสมดุลอยู่ด้วยกันได้อย่างเหมาะสมหรือสม่ำเสมอกลมกลืนกัน อยู่ครองเรือนด้วยกันอย่างยืดยาว ประกอบด้วยหลักธรรมที่สำคัญ ๔ ข้อ คือ (๑) สมสัทธา มีศรัทธาเสมอกัน (๒) สมสীลา มีศีลเสมอกัน (๓) สมจาคา มีจาคะเสมอกัน (๔) สมปัญญา มีปัญญาเสมอกัน

๒) หลักสังคหัตถุธรรม

หลักธรรมที่จะทำให้ชีวิตคู่รักกันอย่างเหนียวแน่นยืดยาว หลักธรรมนั้นมีชื่อว่า สังคหัตถุธรรม อันเป็นธรรมสำหรับเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวจิตใจบุคคลคู่ครองและครอบครัว ตลอดจนการประสานหมุนวนไว้ในสามัคคีกันเป็นหลักการสงเคราะห์ประกอบด้วย (๑) ทาน คือ การให้ (๒) ปิยวาจา คือ วาจาเป็นที่รัก (๓) อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ และ(๔) สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ

คำว่า ครอบครัว นั้นจะต้องมีสมาชิกตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป คือ มีสามีกับภรรยาเป็นเบื้องต้น และจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นเมื่อมีบุตรและมีบิดามารดา ญาติพี่น้องของทั้ง ๒ ฝ่ายมาอยู่ด้วย แต่บุคคลสำคัญที่เป็นหลักในครอบครัว ก็คือ สามีกับภรรยาและบุตรธิดา ซึ่งทุกคนจะต้องทำหน้าที่ของตนให้ได้ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์จึงจะช่วยให้ครอบครัวมีความสุข ซึ่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทได้กำหนด และให้แนวทางแห่งการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวไว้อย่างครบถ้วนและหากทุกคนได้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ ก็จะช่วยชีวิตในครอบครัวมีความอบอุ่น มีความราบรื่น และเป็นสุข ซึ่งบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนนั้น ซึ่งถือเป็นหลักปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในครอบครัว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในครอบครัว ก็คือการที่สมาชิกแต่ละคนต่างลงมือประพฤติปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ของตนให้ดี ถูกต้องและสมบูรณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั่นเอง

๓) ทิศกกับการแก้ไขปัญหาคในครอบครัว

เรื่องบทบาทและหน้าที่เป็นเรื่องสำคัญของมนุษย์ เพราะมนุษย์เกิดมาต้องมีหน้าที่ความรับผิดชอบ หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ตรัสถึงบทบาทและหน้าที่ของมนุษย์ไว้ใน “ทิศ ๖”^{๑๘} ดังนี้

ก. หลักธรรมสำหรับการปฏิบัติของสามี

สามี ผู้เป็นหัวหน้าของครอบครัวนั้น จะต้องมียุทธการปกครองบริหารครอบครัวเสียก่อนจึงจะสามารถปกครองดูแลสมาชิกของครอบครัวได้ ซึ่งได้แก่

- (๑) เป็นคนฉลาดในการจัดการการงาน การปกครอง
- (๒) เป็นผู้เฉลียวฉลาด ตัดสินใจได้เด็ดขาดต่อปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น
- (๓) เป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก ให้คำปรึกษาแนะนำได้
- (๔) เป็นผู้ทรงธรรม มีความยุติธรรม เที่ยงธรรม

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒-๒๔๔/๑๙๙-๒๐๐.

(๕) เป็นผู้ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นตัวอย่างที่ดีได้

หลักธรรมสำหรับสามีผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว ๕ ประการนี้ ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกิจการส่วนตัว บริษัทห้างร้าน หน่วยงานราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังพระพุทธดำรัสว่า “บุคคลใด เป็นผู้ฉลาด แก่กล้า เป็นพหูสูตร ผู้ทรงธรรม ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลเช่นนั้น เราเรียกว่าผู้ยังหมูให้งาม ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา เป็นผู้มีศรัทธาสมบูรณ์ด้วยศีล เป็นพหูสูตร เหล่านี้แล ย่อมยังหมูให้งาม แท้จริง บุคคลเหล่านี้ เป็นผู้ยังหมูให้งามตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว สามีพึงปฏิบัติต่อภรรยาผู้เชื่อว่าเป็นคู่ชีวิตของตนให้ดีให้เหมาะสม มีอยู่ ๕ ประการ”^{๑๙} ดังนี้

๑) ด้วยนับถือว่าเป็นภรรยา ได้แก่ การที่สามียกย่องให้เกียรติภรรยาของตนทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่ปิดบัง แสดงให้ปรากฏ เปิดเผยแก่คนทั่วไป ว่าหญิงคนนี้เป็นภรรยาของตน ไม่ว่าในหมู่ญาติหรือเพื่อนฝูง ตลอดจนในที่ประชุม โดยให้ความรัก ความอบอุ่น ไม่ทอดทิ้งให้เหงา สามีบางคนชอบออกไปหาความสุখনอกบ้านคนเดียว ปลอ่ยให้ภรรยาอยู่บ้านกับลูกๆ เพียงลำพัง ผลที่ตามมาจึงเกิดเรื่องชู้สาว เป็นเหตุให้คนในครอบครัวอยู่ไม่เป็นสุขเพราะภรรยาไม่ไว้วางใจ ไม่เชื่อใจในตัวสามี และอาจหย่าร้างกันที่สุดในที่สุด

๒) ด้วยให้เกียรติไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามนินทา ได้แก่ การที่สามีไม่ว่ากล่าวเปรียบเปรยเมื่อภรรยาทำผิด ควรจะหาโอกาสชี้แจงในภายหลัง ไม่ดูหมิ่นด้วยการพูดให้เจ็บใจ ต้องเกรงใจซึ่งกันและกัน ยกย่องเสมอกับตน สามีภรรยาส่วนมาก ตอนที่ยังเป็นคู่รักกันจะเกรงใจกัน แต่พอแต่งงานกันไปแล้ว ทั้งสามีภรรยาก็มักจะไม่มีความเกรงใจกัน ต่างคนต่างคิดว่าตนเก่ง ตนเป็นฝ่ายถูกแม้ว่าตนจะเป็นฝ่ายผิดก็ตาม ก็ไม่ยอมรับ ไม่ยอมขอโทษ ข้อนี้สามีภรรยาพึงระวังให้ดี

๓) ด้วยการไม่ประพฤตินอกใจภรรยา ได้แก่ มีความซื่อสัตย์ต่อภรรยาของตนไม่ประพฤตินอกใจเป็นคนเจ้าชู้คบหากับหญิงอื่นหรือความประพฤติที่ไม่ดีอย่างอื่น เป็นต้น

๔) ด้วยการมอบความเป็นใหญ่ภายในบ้านให้ ได้แก่ การที่สามีให้ภรรยาปกครองลูกดูแลทรัพย์สินสมบัติและกิจการในบ้านเรือน ยกย่องให้เป็นแม่ศรีเรือนดูแลธุระในบ้านแทนตัว โดยไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของแม่บ้าน เช่นการดูแลบ้าน การปกครองคน สามีควรให้ภรรยามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของครอบครัวด้วย มิใช่ว่าฝ่ายสามีเท่านั้นจะเป็นผู้ตัดสินใจเพียงฝ่ายเดียวอนึ่ง เท่าที่แลเห็นกันอยู่ทั่วไปในเวลานี้ ดูเหมือนว่าอำนาจในครอบครัวตกอยู่กับสามีโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางกฎหมายย่อมถือว่าสามีมีอำนาจในครอบครัว เป็นหัวหน้าครอบครัว ที่กล่าวมานั้น ความจริงเป็นเรื่องนิตินัยมากกว่าพฤตินัย เป็นสิ่งที่ปรากฏมากกว่าที่จะเป็นจริง อำนาจอันแท้จริงก็อยู่ในมือมารดา ลูกๆ อาจจะต้องกลัวบิดา แต่บิดามักจะต้องกลัวมารดา และเรื่องความเป็นใหญ่ของหญิงในครอบครัวนั้น เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและโดยเหตุผลแท้ เพราะในการให้กำเนิดแก่มนุษย์ หญิงก็เสียสละและได้รับทุกขเวทนา มากกว่าชาย ในการเลี้ยงดูลูกแต่ละคนให้เติบโตขึ้นมาก็เป็นงานของมารดา มากกว่าของบิดา

๕) ด้วยการให้เครื่องแต่งตัวในโอกาสเหมาะสม ได้แก่ การที่สามีให้เงินทองแก่ภรรยาเพื่อใช้จ่ายใช้สอยหรือซื้อข้าวของเครื่องใช้ในโอกาสที่สมควร การที่สามีให้เครื่องแต่งตัว หมายถึงการยอมให้ภรรยาแต่งตัวสมฐานะ เป็นการแสดงความรักใคร่นับถือ เพื่อให้ดูสดใสอยู่เสมอ และที่สำคัญที่จะ

^{๑๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

ละเลยเสียไม่ได้ ก็คือ การให้กำลังใจภรรยา เพราะภรรยาับภาระเพิ่มขึ้น ทั้งงานในบ้านและนอกบ้าน สามีนึงควรให้ของขวัญในโอกาสที่เหมาะสม ดังพุทธภาษิตว่า “ภตฺตา ปญฺญาณมิตฺติยา”^{๒๐} ภัสตา [สามี] เป็นศรีสง่าของสตรี [ภรรยา]”^{๒๑}

อีกนัยหนึ่ง ท่านกล่าวถึงไฟ ๓ กอง ที่สามิผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวพึงบูชา พึงปรนนิบัติให้ดี ตามสมควรแก่ฐานะความเป็นอยู่ มีดังนี้

- ๑) ไฟ คือ มารดาบิดาที่ควรเคารพบูชา
- ๒) ไฟที่ควรแก่ทักษิณาได้แก่ สมณพราหมณ์
- ๓) ไฟ คือ บุตรภรรยา และคนในปกครอง^{๒๒}

ไฟทั้ง ๓ กองนี้ สามิผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวพึงตระหนักเอาใส่ใจ บำรุงสุขอยู่เสมอมีปัญหาอะไรในครอบครัวก็จัดการได้ทันทั่วทั้งและถูกต้องเที่ยงธรรม สมดังพระคาถาที่ว่าเมื่อสงครามเกิดขึ้น ย่อมต้องการคนกล้าหาญ เมื่อเกิดข้าวตั้นเต็นขึ้น ย่อมต้องการคนหนักแน่น เมื่อข้าวและน้ำมีบริบูรณ์ ย่อมต้องการคนที่รัก เมื่อคติความที่ลึกซึ้งเกิดขึ้น ย่อมต้องการบัณฑิตฯ^{๒๓}

ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่ของสามิผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวถือเป็นการสงเคราะห์ภรรยาทางหนึ่ง เป็นเหตุให้ครอบครัวได้รับความสุขและ “เป็นมงคลข้อหนึ่งในมงคล ๓๘ ข้อ คือ มงคลข้อที่ ๑๒ และข้อที่ ๑๓ ปุตุตทารุสส สงคโ”^{๒๔} คือ การสงเคราะห์บุตรและทาระ”^{๒๕} ถือว่าเป็นสิริมงคลมีแต่ความดีงามแก่ผู้เป็นสามิ เป็นบิดา และเป็นผู้นำครอบครัวตามทัศนะพุทธศาสนาเถรวาทก็เพราะ สามิ ได้ปฏิบัติตามพุทธภาษิตที่ว่าบุคคลใดไม่คำนึงถึงหนาวร้อน อดทนได้เหมือนหญ้า กระทำกิจที่ควรทำ ด้วยเรี่ยวแรงของลูกผู้ชาย บุคคลนั้นย่อมไม่เสื่อมจากสุขฯ^{๒๖}

ข. หลักธรรมสำหรับการปฏิบัติของภรรยา

หลักพุทธธรรมสำหรับการปฏิบัติของภรรยาในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงหญิงผู้เป็นภรรยาของสามิและเป็นมารดาของบุตรไว้ว่าบทบาทและหน้าที่ของภรรยาที่ได้ชื่อว่า เมื่อทำดีที่สุดก็สามารถนำความสุข ความเจริญมาสู่ครอบครัว และจัดเป็นความดีงาม และเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของภรณานั้น มีอยู่ ๕ ประการด้วยกัน ดังนี้

- ๑) เป็นผู้จัดการงานดี ไม่ขาดตกบกพร่อง
- ๒) สงเคราะห์คนข้างเคียง เช่น ญาติฝ่ายสามิและฝ่ายของตน
- ๓) ไม่ประพฤติล่วงใจสามิ ประพฤติเป็นที่พอใจของสามิ เช่น รู้ถึงความต้องการของสามิ ว่าต้องการอะไร สิ่งที่ต้องการก็จัดทำจัดหา สิ่งที่ไม่ต้องการก็ไม่ทำให้เกิดมี เป็นต้น
- ๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่สามิหามาได้

^{๒๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๑/๕๗.

^{๒๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๑/๕๐.

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๙.

^{๒๓} พุ.ชา.(ไทย)๒๗/๙๒/๓๑.

^{๒๔} พุ.ช. (ไทย)๒๕/๕-๖/๔.

^{๒๕} พุ.ช.(ไทย)๒๕/๕-๖/๒-๓.

^{๒๖} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๑๘๕/๑๔๒.

๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง^{๒๗}

บทบาทและหน้าที่ ๕ ประการนี้ ภรรยาคนใดปฏิบัติได้อย่างบริบูรณ์แล้ว ท่านบอกว่าเป็นกำลังที่ยิ่งกว่ากำลังทั้งปวง มากกว่ากำลังพระจันทร์ พระอาทิตย์เสียอีก^{๒๘} อย่างไรก็ตามในอดีตที่ผ่านมา มีการเปรียบเทียบว่าสามีเป็นช้างเท้าหน้า ส่วนภรรยาก็เหมือนช้างเท้าหลัง แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป บทบาทของภรรยาก็เปลี่ยนตาม ปัจจุบันสามีและภรรยามีใช้เท้าหน้าเท้าหลังแต่เป็นเท้าซ้ายและเท้าขวาที่เกื้อหนุนกัน แต่ละฝ่ายต้องรู้จักรับผิดชอบ รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตนตามบทบาทนั้นๆ ให้ถูกต้องด้วยดี หลักปฏิบัติสำหรับภรรยามีอยู่ ๕ ประการ^{๒๙} มีดังนี้

๑) จัดงานบ้านดี ได้แก่ ภรรยารู้จักการจัดการ และมีความสามารถบริหารงานบ้านให้เป็นที่ยอมรับอยู่ จัดทำอาหารได้ดีมีประโยชน์ จัดเสื้อผ้าเครื่องใช้ให้สะอาดอยู่เสมอ ในด้านการเงินก็สามารถวางแผนจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย มีเงินเหลือไว้เก็บออมและยังต้องมีความสามารถในการบริหารงานบุคคล ปกครองดูแลคนในบ้านให้มีความสามัคคีมีระเบียบวินัยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นหูเป็นตาแทนสามี ต้องหมั่นจัดทำให้สมกับสามียกย่องให้ความไว้วางใจและยกย่องให้เป็นแม่ศรีเรือน

๒) ช่วยเหลือและเคารพบิดามารดา ญาติพี่น้อง และคนข้างเคียงฝ่ายสามี ได้แก่ ภรรยาพึงทำความสัมพันธ์กับครอบครัวและญาติของสามี ด้วยการพูดจาไพเราะอ่อนหวาน เอื้อเฟื้อให้ความช่วยเหลือตามฐานะที่จะทำได้ยกย่องนับถือสามีตลอดจนญาติของสามีให้เหมือนกับญาติมิตรของตัวเอง มีกิริยาอ่อนน้อม อ่อนหวาน ไม่เย่อหยิ่งจองหอง ด้วยถือว่าสามีรักใคร่ ภรรยาควรดูแลต้อนรับญาติของสามีให้สมบูรณ์

๓) ไม่ประพฤติดุชฉู้ด้วยการนอกใจคบชู้ผู้ชาย ได้แก่ ภรรยาต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสามีของตนเท่านั้น ไม่ประพฤตินอกใจสามี

๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ ได้แก่ ภรรยาไม่ควรใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย มีความมัธยัสถ์รู้จักใช้ทรัพย์อย่างประหยัด เก็บออมทรัพย์สินที่หามาได้เป็นอย่างดี ภรรยาบางคนพอสามีไปทำงานก็จับกลุ่มเล่นการพนัน หรือเที่ยวเตร่ตามห้างสรรพสินค้า เป็นต้น

๕) ขยันทำงานและกิจการทั้งปวงในบ้าน เนื่องจากในสภาพสังคมปัจจุบัน ครอบครัวต้องแบกรับภาระเศรษฐกิจหนักมากขึ้น ทำให้สามีผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวเครียดได้ง่าย ภรรยาจึงมีส่วนช่วยเกื้อกูลสภาพจิตใจของสามีได้โดยการให้กำลังใจ เป็นเพื่อนปลอบใจแก่สามีเมื่อมีทุกข์ไม่รู้จักขึ้นทั้งเรื่องในบ้านและเรื่องของสามี ขยันหมั่นเอาใจใส่ต่องานในหน้าที่ ไม่เกียจคร้านในกิจการงานทั้งปวง

ในคติโบราณอีสานนั้น ท่านได้สอนเรื่องเรือน ๓ น้ำ ๔ สำหรับกุลสตรี (ภรรยา) ที่ดีว่าอย่ามองข้ามและไม่ควรขาดตกบกพร่อง ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติของสตรีผู้ออกเรือน มีคู่ครองและถือว่าเป็นหน้าที่หรือภาระของภรรยาที่ดี ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑) เรือน ๓ นั้น ประกอบไปด้วย

^{๒๗} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

^{๒๘} ขุ.ชา.(ไทย)๒๗/๑๒๗๐/๒๔๔.

^{๒๙} ที.ปา.(ไทย ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

(๑) เรือนผม รวมทั้งเรือนร่างด้วย ให้ทำความสะอาดให้ถูกหลักอนามัยผมจะต้องรดน้ำเป็นเงางาม อันหมายถึงมีสุขวิทยาส่วนตัวที่ดี

(๒) เรือนไฟ หรือ เรือนครัว ได้แก่สถานที่ประกอบหุงต้มอาหาร จะต้องจัดเก็บรักษาให้สะอาด เป็นระเบียบตามหลักสุขอนามัยอีกประการหนึ่ง เกี่ยวกับการหุงต้มประกอบอาหารการกินนี้ ผู้เป็นภรรยาควรลุกขึ้นมาประกอบแต่เช้าอันเป็นลักษณะที่ดีของภรรยาเอง ถ้าหากภรรยาทำการหุงหาอาหารในเวลาสาย(นอนตื่นสาย) ท่านว่าไม่ดีด้วยเหตุ ๕ ประการ ดังนี้

- (๑) ย่อมไม่ได้รับแขกที่ควรต้องรับตามเวลา
- (๒) ไม่ได้บูชาเทวดาผู้รับพลีตามเวลา
- (๓) ไม่ได้ต้อนรับเช่นตักบาตร ถวายอาหารแก่สมณะพรหมณ์ผู้ฉันคนเดียว
- (๔) พวกคนใช้คนงานและบริวารพากันหลบหน้าไม่ทำการงาน
- (๕) อาหารที่บริโภคตามเวลาที่ไม่ควรเช่นนั้น ไม่มีโอชา คือไม่มีรสอร่อย^{๓๐}

(๓) เรือนนอน ได้แก่ ที่อยู่อาศัยจะต้องสะอาดเป็นระเบียบ เจริญตาเจริญใจแก่ผู้คนที่ได้มาพบเห็น

๒) น้ำ ๔ นั้น ประกอบไปด้วย

(๑) น้ำกิน หรือน้ำดื่ม ได้แก่ น้ำในโถงที่ใช้ดื่มกิน จะต้องไม่แห้งหรือขาดโถงถ้าขาดก็แสดงว่าภรรยาบ้านนี้ใช้ไม่ได้ ขาดคุณสมบัติของความเป็นแม่ศรีเรือน

(๒) น้ำใช้ น้ำอาบ ได้แก่ น้ำที่ตักใส่ตุ่มไว้เพื่อใช้ เช่นใช้ล้างถ้วยชาม ล้างเท้าและใช้เพื่อการอื่นๆ ถ้าปล่อยให้แห้งน้ำเหล่านี้ขาดตุ่ม ก็แสดงว่าภรรยาบ้านนี้ขาดคุณสมบัติของภรรยาที่ดี

(๓) น้ำเต้าปูน สมัยก่อนคนนิยมกินหมาก แหกมาบ้านจะต้องยกขันหมากออกมาต้อนรับ ในการกินหมาก จะต้องเอาปูนแถมกับพลู ถ้าน้ำเต้าปูนไม่มีปูน ก็แสดงว่าภรรยาบ้านนี้บกพร่องขาดคุณสมบัติของภรรยาที่ดีของสามี อีกประการหนึ่ง น้ำเต้าปูนนี้ต้องจัดเตรียมไว้เพื่อบูชาเทพเจ้าก่อนเข้านอน เพราะมีความเชื่อว่าเทพเจ้าท่านจะมาปกป้องรักษาผู้คนที่บ้านที่มีน้ำเต้าปูนในเวลากลางคืน

(๔) น้ำใจ เป็นการแสดงอัธยาศัยไมตรีต่อแขกหรือทุกคนที่มาเยี่ยมบ้าน สร้างภาพพิมพ์ใจแก่ผู้ได้เห็นและพบปะพูดคุยด้วย ถือว่าเป็นผู้มีน้ำใจ แต่ถ้าภรรยาคนใดประพฤติตรงกันข้ามก็นับว่าขาดคุณสมบัติของภรรยาที่ดี^{๓๑}

อย่างไรก็ตาม ทั้งเรือน ๓ และน้ำ ๔ นี้ ถ้าภรรยาคนใดขาดตกบกพร่อง โบราณท่านว่าครอบครัวนั้นจะเกิดมีปัญหาได้ หากความเจริญมิได้เลย สามีก็จะเกิดความเบื่อหน่ายจนถึงขั้นหย่าร้างกันได้ พระพุทธศาสนาเถรวาทยังได้กล่าวหลักธรรมไว้ ๘ ประการเพื่อให้ผู้เป็นภรรยาได้ยึดถือปฏิบัติเพื่อความสุขความเจริญในการครองเรือน ดังนี้

๑) สำหรับผู้มีสามี เธอต้นก่อนนอนที่หลัง คอยรับใช้ ประพฤติให้ถูกใจ กล่าวถ้อยคำอันเป็นที่รักที่พอใจ

^{๓๐} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๒๘/๒๓๕.

^{๓๑} พระมหาวชิตร คมภิโร (ศิริรัตน์), “อุดมคติชีวิตคู่สมรสในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๘).

- ๒) เธอสักการะเคารพนับถือญาติของสามีด้วยการเอาใจใส่คอยดูแลท่าน
- ๓) ไม่เกียจคร้าน คอยเอาใจใส่ในบ้าน มีให้ขาดตกบกพร่อง และเป็นผู้สามารถจัดการงานทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกด้วยปัญญา
- ๔) คอยดูแลเอาใจใส่คนภายในบ้านทำงาน และคอยสอดส่องว่าเขาทำงานนั้นๆ แล้วหรือยัง ถ้ายังก็บอกให้เขาทำงานเสียด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน
- ๕) คอยดูแลเอาใจใส่ในเมื่อคนภายในบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย คอยเยียวารักษา
- ๖) รักษาทรัพย์สมบัติ คุ้มครองทรัพย์สมบัติไว้ด้วยดี ไม่เล่นการพนัน และไม่ผลาญทรัพย์สินให้พินาศ

- ๗) เป็นอุบาสิกไปถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ตั้งมั่นอยู่
- ๘) เป็นผู้บริจาคทานตามสมัย มีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการสละ^{๓๒}

ผู้ที่เป็นภรรยาพิจารณาว่า ตนเองปฏิบัติหน้าที่ได้ครบถ้วนหรือยัง ถ้าครบถ้วนดีแล้วก็ยินดีด้วย แต่ถ้ายังไม่ครบถ้วนก็พึงปรับปรุงเสียใหม่ด้วยหลักพุทธธรรมดังกล่าวมานี้ ไม่มีคำว่าสายแน่นอนสำหรับการครองเรือนร่วมกันอย่างมีความสุข ดังพระพุทธพจน์ที่ว่าสุภาพสตรีผู้มีปรีชา ย่อมไม่ดูหมิ่นสามี ผู้หมั่นเพียรชวนชวยอยู่เป็นนิตย์ เลี้ยงตนอยู่ทุกเมื่อ ให้ความปรารถนาทั้งปวง ไม่ยังสามีให้ขุ่นเคือง ด้วยถ้อยคำแสดงความหึงหวง และยอมบูชาผู้ที่เคารพทั้งปวงของสามี เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้าน สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี ประพฤติเป็นที่พอใจของสามี รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ นารีโดยยอมประพฤติตามความชอบใจของสามีอย่างนี้ นารีนั่นย่อมเข้าถึงความเป็นแม่ศรีเรือน ในสมัยก่อนผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว ทำมาหาเลี้ยงครอบครัวแต่ผู้เดียว ผู้หญิงเพียงทำหน้าที่แม่บ้าน แต่ก็มีคำพูดที่ยกย่องบทบาทของผู้หญิงอย่างไพเราะว่า “แม่ศรีเรือน” ในความหมายอันยิ่งใหญ่ผู้หญิงเป็นมิ่งขวัญของครอบครัว คือมีหน้าที่เลี้ยงลูกและคอยปรนนิบัติ รับใช้สามีให้มีความสุขสบายทุกอย่าง พร้อมทั้งดูแลบ้านรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้เท่านั้นฉะนั้นความสุขความทุกข์ของผู้หญิงจึงฝากไว้กับสามี ดังคำโบราณที่กล่าวว่า “สามีเหมือนฉัตรแก้วกันแสงงามเนตรงามหน้าทุกเวลา” เมื่อกาลเวลาผ่านไป ทำให้สังคมแปรเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของคนในสังคมย่อมเปลี่ยนแปลงตาม ผู้หญิงในยุคปัจจุบันจึงมีโอกาพัฒนาตัวเองได้มากขึ้น แต่มีข้อที่ภรรยาพึงสังวรไว้ คือ การจัดสรรเวลาระหว่างการทำงานนอกบ้าน และในบ้านให้ดีเพราะถ้าภรรยาทุ่มเทเวลาให้กับงานนอกบ้านมากเกินไป จนทอดทิ้งครอบครัวสละบทบาทของภรรยาและมารดา ครอบครัวก็ย่อมวิบัติ ซึ่งอาจส่งผลให้เด็กเติบโตมีปัญหาทางสุขภาพจิต เช่น ติดยาเสพติด เป็นต้น ถ้าเยาวชนจำนวนมากไร้คุณภาพแล้ว ประเทศชาติจะเจริญได้อย่างไร ฉะนั้นภรรยาผู้มีความสามารถจะต้องบริหารครอบครัวด้วยความรอบคอบระมัดระวังเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังคำกลอนที่ว่า “เป็นสตรีสุดดีที่เรียนรู้ เก่งงานสู้ไม่ท้อต่อปัญหา รับผิดชอบหน้าที่ศรีภรรยา เป็นมารดาห่วงใยในครอบครัว” เมื่อภรรยาได้ทำหน้าที่ของตนสมบูรณ์แล้ว ยังมีหลักธรรมสำหรับหญิงสาวผู้ที่ได้แต่งงานแล้ว และจำต้องไปอยู่ยังสกุลของสามี เป็นหญิงสะใภ้ของบิดามารดาของสามี และถ้าหญิงสาวปฏิบัติตามได้ สุขสบายก็เกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว หญิงสาวคนอื่นๆ ที่เตรียมตัวจะแต่งงานก็ควรรู้ไว้ด้วย มีอยู่ ๑๐ ข้อด้วยกัน ดังนี้

^{๓๒} อก.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑๓๖/๒๐๘-๒๐๙.

๑) ไฟภายในอย่าเพิ่งนำออก ได้แก่ หญิงสะไ้ผู้ไปอยู่ตระกูลสามี และเมื่อได้เห็นโทษ (เรื่องไม่ดี) สิ่งใดสิ่งหนึ่งของบิดามารดาของสามีและของสามีของตนเข้าอย่าเพิ่งนำไปบอกเล่าแก่คนอื่น ผู้อยู่ภายนอกเรือน

๒) ไฟภายนอกอย่าเพิ่งนำเข้า ได้แก่ หญิงสะไ้เมื่อได้ยินได้ฟังถ้อยคำของคนบ้านใกล้เคียง เคียงกล่าวตำหนินินทาบิดามารดาของสามีและของสามีของตนเองแล้ว อย่าเพิ่งนำคำของคนเหล่านั้น มาบอกเล่าให้บิดามารดาของสามีและสามีของตนทราบ

๓) พึงให้แก่บุคคลที่ควรให้ ได้แก่ ขนเหล่าใด อยู่ใกล้หรือห่างไกลกันมา ยืมสิ่งของเครื่องใช้ ครั้นเสร็จแล้วนำส่งคืนคืนแม้ภายหลังมาขอยืมอีก หญิงสะไ้ก็พึงให้ยืมอีก

๔) อย่าพึงให้แก่ผู้ที่ไม่ควรให้ ได้แก่ คนเหล่านั้นจะอยู่ใกล้กันหรืออยู่ไกลก็ตาม ยืมสิ่งของ ไปแล้วไม่นำมาคืนให้ หญิงสะไ้ก็อย่าพึงให้แก่คนเหล่านั้นอีก

๕) พึงให้แก่บุคคลที่ให้และไม่ให้ ได้แก่ ญาติมิตรทั้งฝ่ายสามีหรือฝ่ายตนเอง เป็นคน ยากจน มาขอยืมสิ่งของเครื่องใช้ไปแล้ว เมื่อเสร็จธุระแล้ว เขาจะส่งคืนหรือไม่ส่งคืนก็ตาม แม้ภายหลัง มายืมอีก หญิงสะไ้ก็พึงให้อีก

๖) พึงนั่งให้เป็นสุข ได้แก่ หญิงสะไ้พึงกำหนดสถานที่ควรนั่ง และไม่ควรนั่งเช่นไม่ควรนั่งริมประตูเข้าบ้าน ไม่นั่งชันห้วเข้าหรือไม่ควรนั่งในที่สูงกว่าสามีและบิดามารดาของสามีของตนและควรนั่งให้เรียบร้อย อาทิ นั่งพับเพียบ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ถือว่านั่งไม่เป็นสุข ต่อเมื่อหญิงสะไ้ในที่ ที่ตนควรนั่ง และนั่งอย่างเรียบร้อยแล้วจึงถือว่านั่งเป็นสุข

๗) พึงบริโภคให้เป็นสุข ได้แก่ หญิงสะไ้ไม่ควรบริโภคก่อนบิดาสามี มารดาสามีหรือสามีของตน พึงคอยดูแลและเพิ่มเติมสิ่งที่บกพร่องหรือยังไม่ได้ เมื่อท่านบริโภคแล้ว ตนจึงบริโภคภายหลัง เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสุขในการบริโภคจึงจะเกิดมิได้

๘) พึงนอนให้เป็นสุข ได้แก่ หญิงสะไ้ ยามจะหลับจะนอน อย่าเพิ่งนอนก่อนบิดามารดาของสามีและสามีของตน พึงทำวัตรปฏิบัติปรนนิบัติบิดามารดาของสามีและสามีให้เสร็จเสียก่อน ตนจึงนอนทีหลัง เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้จึงจะได้รับความสุขในการนอนหลับ

๙) พึงบำเรอ [บูชา] ไฟ ได้แก่ หญิงสะไ้พึงบำรุงบำเรอบิดามารดาของสามี ให้มีความยำเกรงในบิดามารดาของสามี ยกท่านเหล่านั้นไว้เหมือนกองไฟที่บำเรอบูชา

๑๐) พึงนอบน้อมเทวดาทั้งหลาย ได้แก่ หญิงสะไ้พึงทำการนอบน้อมบิดามารดาของสามีของตน มีความเคารพท่านเหมือนหมู่เทวดา ที่ชนทั้งหลายพากันกราบไหว้บูชา^{๓๓}

ดังนั้น หลักการ ๑๐ อย่างนี้เป็นเรื่องการกระทำของบุคคลถึงพระพุทธศาสนาจะกำหนดไว้ก็ตาม แต่เมื่อคนไม่นำไปประพฤติก็ไม่มี ความหมายอะไรเลย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งว่า การจัดกิจกรรมเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าเราต้องการให้เยาวชนมีความเข้าใจหลักธรรมหรือมีความสนใจหลักการครอบชีพในสังคมปัจจุบัน^{๓๔} ฉะนั้น ประชาชนตำบลแซ่ มีการนำเอาหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติอยู่ แต่ยังไม่หลากหลายเพียงได้ฟังกันมาไม่ได้ศึกษาอย่างท่องแท้ เชื่อเหลือเกินว่า ถ้าประชาชนตำบลแซ่

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓-๙๕.

^{๓๔} นิรันดร์ มาระวงศ์, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕; พระครูสารธรรมประโชติ, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕; สมพล ตีระพงษ์, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕; สฤชต์ มูลพันธ์, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

นำมาปฏิบัติอย่างเนื่องและมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมบ้างสำหรับชาวบ้าน เยาวชน หรือ กลุ่มที่สามารถสนองความต้องการชุมชนไม่ว่าวัยรุ่ม คนสูงวัยก็ตามจะทำให้ชุมชนตำบลแห่งนี้สามารถลดปัญหาครอบครัว หรือ ปัญหาอีกหลายประการจะต้องตามมาอย่างแน่นอน

นอกจากนั้น ยังมีหลักธรรมอีกหลายหมวดที่ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้เพื่อให้คนในชุมชนปฏิบัติต่อกันไม่ว่าจะเป็นมารดาบิดา ลูกกับพ่อแม่ สามภรรยาตามที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ยังมีบทบาทหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตรธิดาทางโลกของบิดามารดา พอสรุปได้ ดังนี้

๑) เลี้ยงดูลูก คอยป้อนข้าวป้อนน้ำ ให้อาหารที่ดีมีประโยชน์ เพื่อให้ลูกรักเจริญเติบโตมีร่างกายแข็งแรง อีกทั้งคอยปกป้องคุ้มกันภัยอันตรายและคอยให้ความรัก ความอบอุ่น เป็นการให้ทั้งอาหารกายและอาหารใจควบคู่กันไปด้วยหลักที่ว่าจิตใจที่เข้มแข็ง ย่อมอยู่ในร่างกายที่แข็งแรง

๒) อบรมสั่งสอน เพื่อลูกเติบโตมีชีวิตที่มีคุณภาพ เป็นคนมีเหตุผล รู้จักคิด รู้จักแก้ไข ปัญหา ไม่เห็นแก่ตัว มีน้ำใจชอบช่วยเหลือคนอื่น เป็นต้น

๓) เป็นแบบอย่างความเป็นหญิงให้ลูกสาวและความเป็นชายให้ลูกชายได้ลอกเลียนแบบ เด็กหญิงจะลอกเลียนแบบความเป็นหญิง และลูกชายจะลอกเลียนแบบความเป็นชายที่ถูกต้องจากลักษณะท่าทาง อารมณ์ การพูด และอุดมคติ จากบิดามารดาเป็นลักษณะของตนเพื่อพัฒนาไปสู่ความเป็นสตรี และความเป็นบุรุษที่สมบูรณ์ มีความสำนึกในบทบาทและหน้าที่ของ

ส่วนบทบาทหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตรตามทฤษฎีพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นบิดามารดา มิใช่มีแต่เพียงความรักและวัตถุสิ่งของเครื่องใช้เท่านั้น แต่ต้องมีสติและปัญญาประกอบด้วยเพราะบิดามารดาต้องเป็นพรหมของลูก เป็นเพื่อน และเป็นทุกสิ่งทุกอย่างสำหรับลูกและที่สำคัญ คือ เป็นกัลยาณมิตรของลูกให้ได้ (กัลยาณมิตร : ปรีโตโฆสะ ได้แก่ บิดามารดาอบรมสั่งสอนบุตรธิดา)^{๓๕} ดังนั้นหน้าที่เลี้ยงดูบุตรของบิดามารดา จึงมีอยู่ ๕ ประการ^{๓๖} ดังต่อไปนี้

๑) ห้ามไม่ให้ลูกทำชั่ว ได้แก่ บิดามารดาต้องห้าม ปองกัน กีดกัน และสั่งสอนบุตรธิดาไม่ให้ทำความชั่วทั้งหลาย ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจทุกวิถีทาง อันเป็นความผิดทั้งทางกฎหมายบ้านเมืองและศีลธรรม

๒) สั่งสอนให้ลูกตั้งอยู่ในความดี ได้แก่ บิดามารดาให้ลูกประพฤติดีมีศีลธรรมบิดามารดาต้องพยายามเล็งเข้าใจของลูกเพราะใจเป็นตัวควบคุมการกระทำของคน ที่ว่าเลี้ยงลูกให้ดีคือเข้าใจของลูกให้ดี คือให้ลูกมีสมบัติทางใจ ๒ ประการ คือธรรมะเป็นอาหารใจ และวิชาความรู้เป็นเครื่องมือของใจ เพราะใจที่ขาดธรรมะเหมือนร่างกายที่ขาดอาหารและใจที่ขาดวิชาความรู้ก็เหมือนคนที่ขาดเครื่องมือทำงาน ฉะนั้น บิดามารดาต้องปลูกใจของลูกให้มีทั้ง ๒ อย่าง จึงจะเป็นการปลูกฝังลูกในทางดีตามทฤษฎีพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓) ให้ลูกได้ศึกษาศิลปวิทยา ได้แก่ ศิลปวิทยาการทั้งหลายที่เมื่อเรียนแล้วไม่มีโทษแก่ตนเองและผู้อื่น สามารถทำประโยชน์ให้แก่ตนและสังคมส่วนรวมได้ หน้าที่ข้อนี้ความชัดเจนแล้วคือให้ลูกได้เล่าเรียนเพื่อให้ความรู้ สามารถช่วยตัวเองต่อไปได้ บิดามารดาสมัยนี้ควรจะต้องติดตามดูแลลูกอย่างใกล้ชิด ควรติดต่อกับทางโรงเรียนอยู่เสมอ ขอทราบเวลาเรียน ผลการเรียน รวมทั้งค่าใช้จ่าย

^{๓๕} อ.ท. (ไทย) ๒๐/๓๗๑/๘๒.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

ต่างๆ ที่ลูกอ้างว่าทางโรงเรียนเรียกร้องด้วย ส่วนบิดามารดาที่มีลูกไปเรียนไกลบ้านต่างจังหวัด และขาดผู้ดูแลที่ไว้วางใจได้ ควรห่วยโยลูกให้มาก ควรหาหอพักที่มีระเบียบข้อบังคับที่ดีด้วย และหมั่นไปเยี่ยมลูกอย่างสม่ำเสมอ

๔) หากคู่ครองที่เหมาะสมให้ลูก ได้แก่ เมื่อบุตรธิดาเติบโตถึงวัยที่จะมีคู่ครอง มีครองครัวได้แล้ว มารดาและบิดาก็จัดหาภรรยาที่สมควรให้แก่ลูกชาย และสามีให้แก่ลูกหญิง คำว่า“สมควร” หมายถึงคู่ควรกันทั้งทางสกุล มารยาท ความรู้ และรูปร่าง เป็นต้น หน้าที่ของบิดามารดาข้อนี้ จัดเป็นความรักประเภทที่ ๒ คือความรักที่อยากให้ผู้อื่นเป็นสุข ผู้อื่นในที่นี้ก็คือลูกนั่นเองความรักที่อยากให้ลูกเป็นสุขนี้ เพราะบิดามารดาทำนุบำรุงความสุขไว้กับลูก เมื่อท่านเห็นว่าลูกมีความสุข ท่านก็มีความสุขไปด้วย แต่ถ้าลูกยังไม่มีความสุข บิดามารดาก็เป็นห่วงเป็นกังวลเช่นกัน

ดังนั้น สรุปว่าเมื่อลูกได้แต่งงาน บิดามารดาก็เท่ากับว่ามีความสุขไปชิ้นหนึ่ง คือ มั่นใจในลูกทั้งสอง (ลูกชาย-ลูกสะใภ้) ว่าการแต่งงานได้เริ่มต้นและดำเนินไปด้วยดีแล้วส่วนอีกชิ้นหนึ่ง คือความสุขของบิดามารดาที่คาดหวังในอนาคตว่า ลูกดำเนินชีวิตคู่ไปด้วยดี ครอบครัวมีความเจริญมั่นคงนี้ต่างหากคือความสุขที่แท้จริงของท่านทั้งสอง^{๓๗}

๕) มอบทรัพย์สินสมบัติให้ลูกตามโอกาสอันควร ได้แก่ เมื่อถึงเวลาควรให้จึงให้ ถ้ายังไม่ถึงเวลาอันควรให้ก็อย่าเพิ่งให้ เช่น ลูกยังเยาว์วัย ยังไม่รู้คุณค่าของทรัพย์สิน บิดามารดาก็ควรรอให้ลูกเติบโตเสียก่อนจึงให้ ถ้าลูกประพฤติไม่ดีเช่นหมกมุ่นอยู่ในอบายมุข เป็นต้น บิดามารดาก็อบรมสั่งสอนให้ลูกกลับตัวได้เสียก่อนแล้วจึงให้ เป็นต้น และคำว่า ทายาท นี้ ในทางพุทธศาสนาเถรวาทยังแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) อัมมทายาท รับมรดกธรรม คือ เป็นทายาทของผู้มีศีลธรรมอันดีงาม และ (๒) อามิสทายาท รับมรดกอามิส คือ รับวัตถุสมบัติ^{๓๘}

บิดามารดาของบุตรธิดา พึงให้ทรัพย์สินทั้ง ๒ ประเภทแก่บุตรธิดา เพราะถ้าให้แก่ทรัพย์สินทางโลกอย่างเดียว โดยไม่ได้มอบ (สั่งสอน ปลูกฝัง) ธรรมะอันเป็นทายาทที่ดีประเสริฐแก่บุตรธิดาแล้วไซ้ในอนาคตของบุตรธิดาของตนนั้นไม่แน่ว่าจะมั่นคง และอาจทำให้ครอบครัววงศ์ตระกูลถึงความพินาศได้ ดังนั้น บิดามารดาพึงปลูกฝังความเป็นทายาทธรรมให้แก่บุตรธิดา ด้วยเหตุนี้ การทำหน้าที่ด้วยการบำรุงเลี้ยงบุตรธิดาของบิดามารดานั้น พุทธศาสนาเถรวาทจัดเป็นมงคลชีวิตข้อหนึ่งใน ๓๘ ข้อ คือ ข้อที่ ๑๒ ปุตุตทารสส สงคโห (ปุตตสงคห)^{๓๙} การสงเคราะห์บุตร”^{๔๐}

หลักธรรมสำหรับการปฏิบัติของบุตรธิดา

พระคาลามีว่า “บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมปรารภนาอภิชาตบุตร อนุชาตบุตร ไม่ปรารภนาอวชาตบุตรผู้ตดสกุล บุตรเหล่านี้แล มีพร้อมอยู่ในโลก บุตรเหล่าใดเป็นอุบาสก มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วย

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **ครองเรือน - ครองรัก จักเลิศแท้ด้วยครองธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๙-๑๑.

^{๓๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑/๑๗.

^{๓๙} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๖/๗.

^{๔๐} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๕-๖.ภ

ศีล รู้ถ้อยคำ ปราศจากความตระหนี่ บุตรเหล่านั้น ย่อมไฟโรจน์ในบริษัททั้งหลาย เหมือนดัง พระจันทร์พ้นจากก้อนเมฆ ไฟโรจน์อยู่”^{๔๑}

ในทัศนะพุทธศาสนาเถรวาท คำว่า “บุตร” นั้นจึงมีอยู่ ๓ จำพวก ดังนี้

๑) **อภิชาตบุตร** ได้แก่ บุตรที่ยิ่งกว่ามารดาบิดา คือ เลิศกว่าบิดามารดา ได้แก่บุตรที่มีความดี มีความรู้ ความสามารถ ปัญญาเฉลียวฉลาดเฉียบแหลมและมีศีลธรรมคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา บุตรที่ดีมีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา เป็นบุตรชั้นสูง สร้างความเจริญแก่วงศ์ตระกูล

๒) **อนุชาตบุตร** ได้แก่ บุตรที่ตามเยี่ยงมารดาบิดา คือ บุตรที่มีความดี ความรู้ ความสามารถ สติปัญญาและคุณธรรมเท่าเทียมกับบิดามารดา คือ เสมอบิดามารดา เป็นบุตรชั้นกลาง พอรักษาวงศ์ตระกูลไว้ได้

๓) **อวชาตบุตร** ได้แก่ บุตรที่ต่ำกว่ามารดาบิดา คือ ลูกที่เลวทราม ได้แก่ บุตรที่มีความประพฤติ ความรู้ ความสามารถ สติปัญญาและคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา เป็นบุตรชั้นต่ำ นำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูล^{๔๒}

บุตรธิดาพึงประพฤติตนให้เป็นที่พึงพาของบิดามารดา โดยทำตนเป็นคนดี มีวิชาความรู้ มีความประพฤติดี ทำตนเป็น “อภิชาตบุตร” คือ บุตรที่ดีกว่าบิดามารดา สามารถช่วยเหลือบิดามารดา ได้ทุกๆ ด้าน ทำตัวเป็น “อนุชาตบุตร” คือ บุตรที่ดีเสมอต่อบิดามารดาสามารถช่วยเหลือบิดามารดา ได้ ไม่พึงทำตนเป็นประเภท “อวชาตบุตร” คือ บุตรที่ต่ำช้า เป็นคนไม่ดี บิดามารดาทุกคนมีความหวังอยู่ที่ลูก ดังคำโบราณ กล่าวไว้ว่า “มีลูกไว้พึ่งพา มีศาสนาไว้พึ่งใจ อย่าอ้อมเพียงท้องแต่พร่องทางใจ”

บิดามารดาทุกคนจะมีความสุขได้ ก็ต่อเมื่อลูกๆ เป็นคนดี มีฐานะ มีงานมั่นคง เป็นฝั่งเป็นฝา แต่บิดามารดาจะเข้าใจ ถ้าลูกไม่ดี บิดามารดาจะนอนไม่หลับถ้าได้ข่าวว่าลูกประพฤติตนไปในทางไม่ดี และในมงคลข้อที่ ๑๑ คือ มาตานิยตานุสฐาน^{๔๓} คือ การบำรุงมารดาบิดา “จัดเป็นมงคลชีวิตของผู้เป็นบุตรธิดา ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประทานไว้ให้แก่บุตรธิดาได้นำไปเป็นข้อวัตรปฏิบัติ นำพาชีวิตให้พบความสุข ความสำเร็จ ความดีงามต่อไป อนึ่ง เหตุที่ท่านทั้งสองนั้นปรารถนามีบุตร เพราะท่านทั้งสองเล็งเห็นฐานะ ๕ อย่าง ประกอบด้วย คือว่า ๑) บุตรจักเลี้ยงตอบแทนเรา ๒) จักทำกิจแทนเรา ๓) จักดำรงวงศ์สกุลของเรา ๔) จักปกครอง ดูแลรักษาทรัพย์มรดกของเรา ๕) จักทำบุญอุทิศไปให้เราเมื่อเราตายไปแล้ว”^{๔๔}

บุตรพึงมีคุณธรรมต่อท่าน คุณธรรมของบุตร เริ่มที่รู้จักคุณบิดามารดา คือรู้ว่าท่านดีต่อเราอย่างไร สูงขึ้นไปอีกคือตอบแทนคุณท่าน ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ถึงกล่าวคุณธรรมของลูกไว้อย่างสั้นๆ แต่เก็บความไว้ได้อย่างครบถ้วน คือคำว่า กตัญญูและกตเวที ฉะนั้น คุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นลูกรวมอยู่ใน ๒ คำนี้ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

บุคคลหาได้ยาก ๒ จำพวก ได้แก่ ๑) บุพพการี ได้แก่ บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน และ ๒) กตัญญูกตเวที ได้แก่ บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและทำตอบแทน ดังนั้น บุพพการี บุคคลผู้ทำ

^{๔๑} ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๒/๒๑๕-๒๑๖.

^{๔๒} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๗๔/๔๓๑-๔๓๓.

^{๔๓} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๔.

^{๔๔} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๕-๖.

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

อุปการะก่อน หมายความว่า เป็นผู้ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นโดยไม่คิดถึงเหตุ ๒ ประการ คือ ๑) ผู้นั้นเคยช่วยเหลือเรามาก่อน ๒) ผู้นั้นจะทำตอบแทนเราในภายหลังยกตัวอย่าง เช่น บิดามารดาเลี้ยงดูบุตรธิดา และครูอาจารย์สั่งสอนศิษย์ เป็นต้นกตัญญูกตเวที บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน หมายความว่า ผู้ได้รับการช่วยเหลือจากใครแล้วจดจำเอาไว้ ไม่ลืม ไม่ลบหลู่ ไม่ทำลายจะด้วยเหตุใดก็ตาม คอยคิดถึงอยู่เสมอ และทำตอบแทนอย่างเหมาะสมแก่อุปการะที่ท่านได้รับมา

บุคคลผู้พร้อมด้วยคุณสมบัติทั้งสองประเภทนี้หาได้ยาก คือฝ่ายหนึ่งทำอุปการะก่อนแต่ อีกฝ่ายหนึ่งได้รับแล้วแต่ไม่ตอบแทน ทั้งสองฝ่ายปฏิบัติต่อกันไม่สม่ำเสมอ เพราะคนเรานั้นถูกอวิชชา และตัณหาครอบงำจึงมุ่งแต่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว เมื่อตนได้รับความสุขแล้ว ไม่คิดเลเหลียวผู้อื่น จึงเป็นการยากที่จะเป็นบุพการี ส่วนผู้ที่ได้รับอุปการะจากผู้อื่นแล้วนั้นโดยมาก มักรู้จักแต่คุณ ไม่รู้จักตอบแทน จึงเป็นการยากเช่นกันที่จะทำตนให้เป็นผู้กตัญญูกตเวทีต่อบุพพการีได้การตอบแทนคุณบิดามารดานี้ ถือเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้ที่เป็นบุตรธิดาพึงประพฤติปฏิบัติให้ดีที่สุด โดยแบ่งเป็นการตอบแทน ๒ ช่วง คือ ช่วงที่ท่านยังมีชีวิตอยู่และช่วงที่ท่านล่วงลับไปแล้ว ดังนี้

๑) การตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาแบบที่ ๑ (ทั้ง ๒ ช่วง) คือว่า (๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เราต้องเลี้ยงท่านตอบแทน (๒) ช่วยเหลือการงานของท่าน (๓) ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน (๔) ประพฤติตนให้ควรแก่การรับทรัพย์มรดก และ (๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่านอย่างสม่ำเสมอ^{๔๖}

๒) การตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาแบบที่ ๒ ถือว่าเป็นการตอบแทนที่สูงสุด พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ มี ๔ ประการ คือว่า (๑) ถ้าบิดามารดายังไม่มีศรัทธา ไม่มีศีลในศาสนา ก็แนะนำท่านให้มีศรัทธา เลื่อมใส ตั้งมั่นในพระศาสนา (๒) ถ้าบิดามารดายังไม่มีศีล ก็แนะนำท่านให้ตั้งมั่นในศีล (๓) ถ้าบิดามารดาเป็นคณตระหนี่ ก็แนะนำท่านให้ให้ทาน และ (๔) ถ้าบิดามารดายังไม่มีปัญญา ก็แนะนำท่านให้มีปัญญา ให้เกิดปัญญา รู้เห็นเข้าใจในคำสั่งสอนทางพระศาสนา^{๔๗}

ดังนั้น การตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาแบบที่ ๒ ทั้ง ๔ ประการนี้ประเสริฐนัก อนึ่ง แม้เราจะให้มารดาบิดากินนอน ขับถ่ายอยู่บนบ่าของเราตลอดถึง ๑๐๐ ปี คอยป้อนน้ำ ป้อนข้าว นวด ฟั้นปรนนิบัติบนบ่าของเราเป็นเวลา ๑๐๐ ปี ก็ไม่ถือว่าตอบแทนบุญคุณท่านได้สูงสุดเท่า ๔ ประการแบบที่ ๒ ได้เลย^{๔๘} เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้บุตรธิดาตอบแทนบุญคุณท่านด้วยการบำรุงท่านทั้งสอง ซึ่งถือว่าเป็นมงคลชีวิตของบุตรธิดา^{๔๙} ดังพุทธพจน์ที่ว่า“เพราะการปรนนิบัติในมารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญเขา[บุตรธิดา] ในโลกนี้เอง, เขาละไปแล้ว [ตาย] ย่อมบันเทิงในสวรรค์”^{๕๐}

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๔๗} มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลกถาที่ปณี แปล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๖.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๔-๒๐๕.

^{๔๙} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๕-๖.

^{๕๐} พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๒/๔๕-๔๖.

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาเถรวาทสอนให้คนเป็นคนดี คนดีย่อมเป็นที่ปรารถนาที่ต้องการในที่ทุกหนทุกแห่งในทุกกิจการ และในทุกยุคทุกสมัย คนดีทำให้ครอบครัวเจริญ โรงเรียนเจริญ ชุมชนเจริญ สังคมและประเทศชาติเจริญ คนดีอยู่ในครอบครัวใด โรงเรียนใดและสังคมใด ครอบครัวโรงเรียน และสังคมนั้นๆ ย่อมมีความสุข ความกตัญญู คือ คุณสมบัติและสัญลักษณ์ของคนดีกตัญญูกับกตเวทิตรรวมเป็นกตัญญูกตเวทิต เป็นคุณธรรมคู่กันเสมอ เป็นหลักถือปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของสัตบุรุษ คือ คนดี หรือคนในอุดมคตินั้นเอง ในสังคมชาวพุทธ คนมีกตัญญูกตเวทิตย่อมเป็นผู้ควรค่าแก่ความรัก เกียรติ ศักดิ์ศรี และการยกย่องสรรเสริญจากผู้อื่น เพราะได้ปฏิบัติธรรมอันถือว่าเป็นมงคลยิ่งข้อหนึ่ง คือ ความกตัญญู บุคคลย่อมมีชีวิตประสบแต่ความก้าวหน้าเจริญรุ่งเรือง

สรุปความได้ว่า คำสั่งสอนของบิดามารดาที่ดี การเป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุตรธิดาก็ดี เปรียบเสมือนการสร้างแรงจูงใจในทางที่ดีให้กับบุตร ถ้าหากครอบครัวไม่มองข้ามสิ่งเหล่านี้ไป ก็นับว่าได้สร้างพื้นฐานที่ถูกต้องให้แก่บุตรธิดาของตน เพราะบุตรธิดา คือ สายใยความรัก ความผูกพัน เป็นโซ่ทองคล้องใจบิดามารดา บุตรที่รัก คือ สายเลือดแห่งความรักและเป็นสมบัติล้ำค่าของบิดามารดาที่มีอยู่ร่วมกัน ดังนั้น การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวนั้น จึงเป็นบทบาทและหน้าที่ของทั้งบิดามารดาและบุตรธิดาซึ่งไม่ใช่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความสำคัญมากกว่ากัน เพราะหากแต่ละคนต่างได้ปฏิบัติบทบาทหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์แล้ว ความสุขความเจริญ ความตั้งมั่นแห่งครอบครัวก็ย่อมเกิดขึ้นอย่างแน่นอน มิจำต้องกล่าวถึงความขัดแย้ง ปัญหาต่างๆ เลย เพราะไม่มีวันที่จะมาเยี่ยมเยือนครอบครัวได้ トラบเท่าที่สมาชิกทุกคนในครอบครัวร่วมแรงกายใจยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด และบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายดังที่กล่าวมานั้น จัดเป็นหลักพุทธธรรมสำหรับการครองเรือน และป้องกันแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในครอบครัวดังนั้น บิดามารดาจึงเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตลูก เป็นผู้ให้กำเนิดและคอยประคับประคองเลี้ยงดูให้ลูกได้ก้าวเดิน ได้คิด ได้ฝัน ได้ปฏิบัติ และได้เติบโตเป็นอนาคตของชาติบ้านเมือง ดังนั้น ความรักความอบอุ่นและแบบอย่างอันดีงามจากบิดามารดาที่แหละที่จะช่วยให้ลูกเติบโตอย่างมีคุณธรรมคุณภาพและคุณประโยชน์ เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศชาติให้ยั่งยืนได้ในอนาคต

อย่างไรก็ตาม อีกปัญหาหนึ่งที่พบในชีวิตครอบครัว ตำบลแซ่ อำเภอดุหมพริสัย คือ ปัญหาการนอกใจนำไปสู่การหย่าร้าง ปัญหาการนอกใจนำไปสู่การหย่าร้างถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ของครอบครัวอีกประการหนึ่ง ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าชีวิตของมนุษย์ทุกคน คือ ความสัมพันธ์ระหว่าง “กาย” กับ “ใจ” หรือ “รูป” กับ “นาม” ถ้าหากมนุษย์ ยังไม่มีความรู้ ความเข้าใจอันถ่องแท้ถึงความต้องการทางกายและทางใจของตนแล้ว ไซ้ชีวิตที่เกิดมาก็ยากจะพบความสุขที่สมดุลแห่งชีวิตและจิตใจได้ ต่อให้ร่ำรวยมั่งคั่งปานใด มีชื่อเสียง อำนาจใหญ่โตปานใดก็ตาม พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าบุคคลผู้นั้นจะไม่มีวันสามารถยกระดับความสะอาด สงบและสว่างของกายใจของตนเองได้เลยทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์นั้นมีส่วนสำคัญอยู่ ๒ อย่างที่สามารถสร้างสรรค์ความสุขได้ กล่าวคือ ร่างกายและจิตใจ ดังนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาท มีหลักคำสอนต่อธรรมชาติของกายและจิตใจไว้ว่า จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว กายเป็นคนทำ แต่จิตเป็นคนสั่งให้กายทำ ทั้ง ๒ อย่างอาศัยซึ่งกันและกันจึงจะมีความสมบูรณ์แห่งการกระทำ การพูด และการคิด โดยมีหลักทั้งการเรียนรู้และปฏิบัติอย่างพร้อมเพรียงจึงจะสามารถทำให้เป็นผู้สามารถยึดเอาประโยชน์ทั้งทางโลก (ครองเรือน) และทางธรรม ได้อย่างแท้จริง ดังนั้น จิตใจจึงมีความสำคัญต่อมนุษยชาติในฐานะเป็นบ่อเกิดของ

พฤติกรรมที่ดีและพฤติกรรมที่ชั่วทุกประเภท ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้นเหมือนล่อหมนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จได้แต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามบุคคลนั้นเหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น”^{๕๑}

การประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในครอบครัวเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวนั้น รวมทั้งการแก้ไข ปัญหาต่างๆ ในครอบครัวนั้น จึงจำต้องเริ่มที่จิตใจก่อน จึงจะถือได้ว่าเป็นการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง ตรงประเด็น กล่าวคือ ต้องเริ่มที่จิตใจให้เกิดความรู้ ความเห็นที่ชอบ (สัมมาทิฐิ) ว่าคนแต่ละคนต่าง เป็นสิ่งหนึ่งที่มีชีวิต เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และต้องตกอยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติเหล่านั้น โดยมี ปัญหาต่างๆ ต่างทยอยเกิดขึ้นมาเพื่อให้ได้ใช้สติปัญญาและพลังร่างกายร่วมกันขจัดปัดเป่าให้สิ้น เพื่อให้สถาบันครอบครัวสามารถดำรงมั่นคงได้เป็นไปโดยราบรื่นตามแนวทางแห่งความเจริญรุ่งเรือง ทั้งทางโลกและทางธรรม ผู้วิจัยจึงได้คัดสรรหลักธรรมสำหรับการครองเรือนของสมาชิกในครอบครัว มาอธิบายขยายความ เพื่อป้องกัน เสริมสร้างและแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในยุคปัจจุบัน หลักธรรมบางข้อ นั้นจำต้องประพฤติที่ตัวสามีหรือที่ตัวภรรยาเอง บางข้อบุตรธิดาจำต้องปฏิบัติตาม และบางข้อจำต้อง ประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เพื่อความสุขความเจริญของงามไพบูลย์ดังต่อไปนี้

ปัญหาการนอกใจนำไปสู่การหย่าร้าง พระพุทธทาสภิกขุว่า “นตถิ โลเก โรหิ นาม”^{๕๒} ขึ้นชื่อว่า ที่ลับ ไม่มีในโลก”^{๕๓} สามารถเป็นเครื่องยืนยันได้อย่างชัดเจนว่า ใครทำอะไร ที่ไหน ไม่ว่าดีหรือไม่ดี ตนเองผู้ทำนั้นแหละรู้ดีที่สุด สามีหรือภรรยาคนใดประพฤติผิดนอกใจคู่ครองของตน สักวันความจริงก็จะ ปรากฏแจ้ง เมื่อปรากฏแจ้งแล้วก็อาจถึงขั้นทำร้ายร่างกายกันจนกระทั่งหย่าร้างกันที่สุดในที่สุด สภาพบ้าน แดกสวาทแตกหักก็เกิดขึ้นตามได้อย่างไม่ต้องสงสัย ดังนั้น ปัญหาการนอกใจนำไปสู่การหย่าร้าง ระหว่างสามีภรรยา ก็นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมากปัญหาหนึ่งในครอบครัวไทยในปัจจุบัน และเป็น ปัญหาที่ควรระวังแก้ไขโดยด่วน เพราะสามารถนำไปสู่ปัญหาอื่นๆ ได้ง่ายดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า หลักธรรมที่สามารถควบคุมหรือกำจัดปัญหาเรื่องนี้ได้ ก็คือ “อินทรีสังวร”^{๕๔} มีรายละเอียด ดังนี้

๑) อินทรีสังวร ๖ ประการ

การสำรวมระวังอินทรี ๖ หรืออายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไม่ปล่อย ให้เกิดอาการเพเลิดเพลินยินดีเกินไปเมื่อไปกระทบกับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ คือ อารมณ์ที่มาจากต้องทางกาย และธรรมารมณ์ คือ อารมณ์ที่เกิดกับใจ มีสติ รู้เท่าทัน ไม่หลงใหลไปตามกระแสของกิเลสตัณหา ซึ่งจะให้เกิดการประพฤติดิตถาทางเพศ อันจะเป็น เหตุก่อความทะเลาะกัน ขัดแย้งกันและอาจนำเชื้อไวรัสร้าย (เอดส์) มาให้แก่ตนแก่คู่ครองของตน ทำให้ครอบครัวเกิดความแตกร้างจนถึงขั้นหย่าร้างกันไปในที่สุด^{๕๕}

๒) หลักฆราวาสธรรม ๔ ประการ

^{๕๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๑.

^{๕๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๕๑๘/๑๓๑.

^{๕๓} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๕๑๘/๑๓๐.

^{๕๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐ /๔๕๕/๑๐๘.

^{๕๕} สุมาลี บุญชู, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

ฆราวาสธรรม หมายถึง ธรรมะของผู้ครองเรือน เป็นหลักธรรมข้อปฏิบัติที่จะทำให้ผู้ครองเรือนทั้งหลายแต่ละครอบครัวมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างสงบสุขตามอัธยาศัย มีอยู่ ๔ ประการ^{๕๖} ได้แก่

(๑) สัจจะ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ต่อกัน ผู้ครองเรือนทั้งชายหญิงจำเป็นต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกัน เช่น สามีกับภรรยาในฐานะที่เป็นคู่ชีวิตของกันและกัน ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ไม่ฝืนทำชั่วทั้งปวง โดยเฉพาะคู่ชีวิตของตน ไม่คิดนอกใจ ไม่โกหกหลอกลวง มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ มีความรับผิดชอบดูแลสั่งสอนบุตรธิดาในประเพณีปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม และสงเคราะห์ญาติพี่น้องเป็นต้นคำว่า สัจจะ นี้มีลักษณะ ๕ สถานที่ผู้ครองเรือนพึงประพฤติปฏิบัติ คือว่า ๑) ตรงต่อหน้าที่ ได้แก่ การปฏิบัติหน้าที่ให้เต็มกำลังความสามารถของตน ๒) ตรงต่อการทำงาน ได้แก่ การตั้งใจทำงานให้ดี มีสติสัมปชัญญะ ๓) ตรงต่อเวลา ได้แก่ การรักษาความสัตย์สัญญาที่ให้กันไว้ ๔) ตรงต่อบุคคล ได้แก่ การประพฤติดีต่อกัน ๕) ตรงต่อความดี ได้แก่ การยึดมั่นอยู่ในคุณงามความดีของตนตลอดไป^{๕๗}

(๒) ทมะ ได้แก่ ความข่มใจของตน การฝึกตนเองให้ข่มใจไม่ให้อารมณ์แห่งความโลภ โกรธ หลงเข้าครอบงำได้ เช่น พยายามข่มใจไม่ให้มีเรื่องทะเลาะกันขึ้นได้ และข่มใจไม่ให้หลงมัวเมาในสิ่งไม่ดีหรือในสิ่งที่จะเป็นเหตุให้เกิดความไม่สงบสุขขึ้นในครอบครัว สิ่งใดที่เห็นว่าเป็นสิ่งไม่ดี ต้องข่มใจที่จะไม่ทำ จะไม่ให้เกิด เช่น ข่มใจที่จะไม่เล่นอบายมุขมีการพนัน เป็นต้น

(๓) ขันติ ได้แก่ ความอดทน ผู้ครองเรือนทุกคนต้องมีความอดทนต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกัน อดทนต่อสิ่งที่เกิดในครอบครัวของตน อดทนต่อความยากลำบากในการประกอบอาชีพ การเลี้ยงดูบุตรหลาน อดทนต่อสิ่งที่สร้างความลำบาก เช่น เมื่อเกิดการทะเลาะกันขึ้นต้องรู้จักอดทน พร้อมทั้งพยายามที่จะขจัดปัญหาการทะเลาะนั้นออกไปจากจิตใจและอดทนต่ออำนาจกิเลส หมายถึง อดทนต่ออารมณ์ต่างๆ ที่น่าเกลียดเกลียดย็นดีที่เข้ามาช่วยยุ เช่น ความสนุกสนานบันเทิง การเที่ยวเตร่ เป็นต้น

(๔) จาคะ ได้แก่ การเสียสละ การแบ่งปันสิ่งของๆ ตนให้แก่ผู้อื่น เสียสละความสุขส่วนตัวให้กับผู้อื่น ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณ ผู้ที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบ ผู้ที่ด้อยโอกาส และผู้ที่มีฐานะยากจน ลำบากยิ่งกว่าเรา ผู้ครองเรือนมีน้ำใจกว้างขวางเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อทุกคนที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกันในครอบครัว ในท้องถิ่น หมู่บ้าน และประเทศชาติบ้านเมือง อีกนัยหนึ่ง เป็นการสละอารมณ์ต่างๆ ที่ไม่ดี เช่น ความทุกข์ ความผิดหวังจากการทำงาน ความเกียจคร้านเรื่องที่กลัดกลุ้มใจนั้นออกไปจากตน จากครอบครัวของตนให้ได้ เป็นต้น

ถ้าสมาชิกทุกคนในครอบครัวสามารถประพฤติปฏิบัติตนตามหลักฆราวาสธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ได้แล้ว ก็สามารถครองใจของมวลสมาชิกในครอบครัวได้ และหากทุกคนในครอบครัวมีคุณธรรมทั้ง ๔ ข้อ คือ มีความสัตย์ มีความจริงใจ ซื่อสัตย์ สุจริตต่อกัน รู้จักข่มใจไม่ให้อารมณ์แห่งความโลภ ความโกรธ ความหลง ความอิจฉาริษยาเข้าแทรกซึม รู้จักข่มใจไม่ให้ลุ่มหลงในอบายมุขตลอดทั้งสิ่งเสพติดทั้งมวล มีความอดทนต่อความยากลำบาก ทั้งร่างกายและจิตใจมีความขยันขันแข็ง

^{๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๒๕๘.

^{๕๗} ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสุตตรนิกายธรรมวิธี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕๘-๔๖๕.

ในการหาเลี้ยงชีพ และรู้จักการให้ การเสียสละ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อบุคคลที่มีพระคุณ ลูกหลาน ญาติพี่น้องและผู้ที่ยกย่อง ครอบครัวยุชฌิมและสังคมจะสงบสุข ร่มเย็นเป็นสุขครอบครัวยุชฌิมที่ล้มเหลว แดกแยก สังคมที่วุ่นวายเดือดร้อน หาความสุขไม่ได้ ก็เพราะบุคคลขาดธรรมาธรรมนี้เอง ดังนั้น ผู้ครองเรือนทั้งหลายจึงจำต้องยึดเอาหลักธรรมที่กล่าวมานี้ไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความเป็นประโยชน์ แก่ตนเองและครอบครัวสืบไป ดังนั้น การนอกใจของสามีภรรยานั้น ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่า เป็นทางเสื่อมจากการครองเรือนทางหนึ่งใน ๖ ทางเสื่อม

๓) เว้นขาดจากอบายมุข ๖ ประการ อบายมุข

ช่องทางของความเสื่อม ทางแห่งความพินาศ เหตุย่อเย็บแห่งโภคทรัพย์^{๕๘} ได้แก่

๑) การหมกในการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยเป็นเหตุแห่งความประมาท มีโทษ ๖ อย่าง คือ (๑) ความเสื่อมทรัพย์อันผู้ดื่มพึงเห็นเอง (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท (๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค (๔) เป็นเหตุเสียชื่อเสียง (๕) เป็นเหตุไม่รู้จักระอาย (๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา^{๕๙}

๒) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอยในเวลากลางคืน มีโทษ ๖ อย่าง คือ (๑) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาตัว (๒) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาบุตรภรรยา (๓) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ (๔) เป็นที่สงสัย ของคนอื่นด้วยเหตุต่างๆ (๕) มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่เป็นจริงในที่นั้นๆ (๖) ทำให้เกิดความลำบากมากหลายอย่าง^{๖๐}

๓) การหมกมุ่นในการเที่ยวดูมหรสพ มีโทษ ๖ ประการ คือ (๑) มีการรำที่ไหน (ไปทีนั้น) (๒) มีการขับร้องที่ไหน (ไปทีนั้น) (๓) มีการประโคมที่ไหน (ไปทีนั้น) (๔) มีเสภาที่ไหน (ไปทีนั้น) (๕) มีการบรรเลงที่ไหน (ไปทีนั้น) (๖) มีเถิดเทิงที่ไหน (ไปทีนั้น)^{๖๑}

๔) การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน เป็นเหตุแห่งความประมาท มีโทษ ๖ ประการ คือ (๑) ผู้ชนะยอมก่อเวร (๒) ผู้แพ้ย่อมเสียทรัพย์ที่เสียไป (๓) เสียทรัพย์ทันตาเห็น (๔) ถ้อยคำที่เป็นพยานในศาล ก็เชื่อถือไม่ได้ (๕) ถูกมิตรมามาตย์ ดูหมิ่น (๖) ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย^{๖๒}

๕) การหมกมุ่นในการคบคนชั่ว มีโทษ ๖ ประการ คือ (๑) เขามีนักเลงการพนัน เป็นมิตรสหาย (๒) เขามีนักเลงเจ้าชู้ เป็นมิตรสหาย (๓) เขามีนักเลงเหล่า เป็นมิตรสหาย (๔) เขามีคนหลอกลวง เป็นมิตรสหาย (๕) เขามีคนโกง เป็นมิตรสหาย (๖) เขามีโจร เป็นมิตรสหาย^{๖๓}

๖) เกียจคร้านการทำงาน มีโทษ โดยทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้างผัดผ่อนไม่ทำงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี คือ (๑) มักอ้างว่า หนาวเกินไป แล้วไม่ทำงาน (๒) มักอ้างว่า ร้อนเกินไป แล้วไม่ทำงาน (๓) มักอ้างว่า เวลายืนเกินไป แล้วไม่ทำงาน (๔) มักอ้างว่า เวลายังเช้าเกินไป แล้วไม่ทำงาน (๕) มักอ้างว่า หิวเกินไป แล้วไม่ทำงาน (๖) มักอ้างว่า กระจายหิวไป แล้วไม่ทำงาน^{๖๔}

^{๕๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

^{๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒-๒๐๓.

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๙/๒๐๓.

^{๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๐/๒๐๓-๒๐๔.

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๑/๒๐๔.

^{๖๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕.

ดังนั้น อบายมุขทั้งหมดนี้หากประพฤติเข้าแล้วก็เป็นที่เกิดความสุข ให้เกิดความสุข เสื่อมเสียทั้งชีวิต ทรัพย์สิน ครอบครัวล่มสลายได้ และอบายมุขทั้ง ๖ นี้ ก็สามารถก่อให้เกิดปัญหาทุกอย่างทั้งในชีวิตส่วนตัว ครอบครัว สังคมประเทศ เช่น ปัญหายาเสพติด การพนัน ปัญหาโสเภณี ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น ปัญหาการนอกใจระหว่างคู่สมรส ไม่ว่าชายหรือหญิง ก็จัดเป็นทางเสื่อมข้อที่ ๕ ได้แก่ ความเป็นนักเลงหญิง (เจ้าชู้) อันเป็นผลมาจากการคบคนชั่วเป็นมิตร เพราะเหตุว่าถ้าชายคนใดมีภรรยาแล้ว ยังมีใจจดจ่อในหญิงที่ตนมุ่งหวัง จำเป็นต้องมีการจ่ายทรัพย์สินเงินทองเพื่อเอาอกเอาใจหญิงคนนั้นเพื่อให้หญิงนั้นรักตน และหากเป็นหญิงหากินในทางค้าประเวณีก็อาจเป็นหนทางให้เกิดโรคร้ายได้หรือถ้าหญิงนั้นมีสามีแล้วก็อาจทำให้ต้องทะเลาะวิวาทกันเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตก็ได้ และหญิงที่มีสามีแล้ว หากนอกใจสามีของตนก็ถือว่าประพฤติทางแห่งความเสื่อมเข้าให้แล้วเช่นกันดังนี้

อย่างไรก็ตาม หลักการและเหตุผลที่ได้ยกมาผสมผสานของหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตของประชาชนตำบลแข้ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษ ข้างต้นนั้น โดยมองไปยังประเด็นที่เป็นปัญหาของครอบครัว คือ ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ และด้านครอบครัวนั้น ถ้าประชาชนในเขตพื้นที่นำหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาปฏิบัติโดยกระทำอย่างต่อเนื่องคิดว่า สังคมของชุมชนตำบลแข้จะมีความสุขมากอาจจะชื่อว่า สังคมแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ก็ได้ แต่จากการลงสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา และ หัวหน้าครัวเรือนแล้วมีหลายประเด็น แต่ที่สำคัญตามที่กล่าวมาแล้วว่า ประชาชนในพื้นที่ที่มีความยากจน ฐานะปานกลาง เพราะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านจึงทำให้ค่าครองชีพค่อนข้างต่ำมีเงินหมุนเวียนน้อยในแต่ละวัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงทำให้ประชาชนมีค่านิยมแตกต่างกันออกไป บางครอบครัวส่งลูกหลานเข้ากรุงเทพมหานครเมืองหลวงทำงานเป็นหลักไม่สนใจในการศึกษาระดับที่สูงขึ้น ในขณะเดียวกันบางครอบครัวนิยมส่งลูกเข้าเรียนหนังสือสูง ๆ เพื่อเข้ารับราชการ หรือ ทำงานในบริษัทที่ดี ๆ นอกจากนั้นส่งเสริมให้ลูกแต่งงาน ดังนั้น สิ่งเหล่านี้กำลังปรากฏอยู่ในสังคมครอบครัวของประชาชนตำบลแข้ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษ แต่ปัจจุบันนี้ มีความตื่นตัวมากขึ้นด้วยสังคมเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทมากในชุมชน ทำให้เรียนรู้ข่าวสาร จึงทำให้ค่านิยมเปลี่ยนไปในอีกทางหนึ่ง แต่ไม่ได้หมายความว่า ปัญหาด้านการศึกษา ปัญหาด้านเศรษฐกิจ และ ปัญหาด้านครอบครัวจะหมดไปก็ยังมีอยู่และดูแลแล้วอาจจะหนักกว่าเดิมก็ได้ เพียงแต่ผู้วิจัยได้ศึกษาในประเด็นการประยุกต์หลักพุทธธรรมแก้ไขปัญหาคือครอบครัวของประชาชนตำบลแข้ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลกล่าวทำนองเดียวกันคือถ้าประชาชนนำหลักพุทธธรรม ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ ทิศา ๖ สังคหวัตถุ ๔ ขรวาธรรม ๔ ใช้ประกอบการดำเนินชีวิตจะทำให้ทุกครอบครัวมีความสุขและสามารถจะแก้ไขปัญหาได้ไม่ว่าจะเป็นตนเอง ครอบครัว ที่ทำงาน เพื่อนร่วมงาน หรือ เพื่อนบ้านก็จะเกิดการเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน แต่เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะการเป็นอยู่แบบอยู่ใครอยู่มัน พี่น้องต้องซื้ออาหารกันกิน ทุกอย่างเอาเงินเป็นที่ตั้งจึงดูเหมือนทุกคนไม่สนใจนำหลักธรรมมาผสมผสานกับวิถีชีวิตเลย

ดังนั้น พระครูวุฒิสารกิจ^{๖๕} กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า ชีวิตจะสุขหรือทุกข์อย่างตัวเอง ใครทำอะไรได้อย่างนั้น ไม่ช้าก็เร็ว ขึ้นอยู่กับการกระทำหนักหรือเบา ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า กรรม จึงสรุปได้ว่า การที่ปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังเกิดในครอบครัวของประชาชนตำบลแซ่ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษนี้เป็นเพราะประชาชนไม่รู้จักพอดีส่วนหนึ่งและส่วนหนึ่งคือปล่อยให้กุลธิดาได้แก่ โลกะ โทสะโมหะ ครอบงำจิตใจมากเกินจนหาแต่เงินทองไม่นึกถึงลูกหลาน เยาวชน จากที่สังเกตเห็นบางครั้งผู้นำชุมชนและผู้นำครอบครัวกระทำการที่ไม่ดีเองอย่างนี้จะไปโทษลูกหลาน เด็ก เยาวชนก็ไม่ได้ เช่น การดื่มสุรา การเล่นพนัน เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า ถ้าสังคมครอบครัวถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของปลูกฝังความดี จริยธรรมต่อลูกในทางที่ดีแล้ว เชื่อเหลือเกินว่า สังคมครอบครัวของประชาชนตำบลแซ่ย่อมอยู่เป็นสุขและมีความเจริญก้าวหน้าทั้งด้านการศึกษาคือประชาชนเห็นความสำคัญของการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ คือ ประชาชนมีฐานะดีขึ้นและมีความเกื้อกูลต่อกัน และด้านครอบครัว คือ การหย่าร้างไม่มีไม่เกิดขึ้นกับสามภรรยาอย่างแน่นอนก็จะส่งผลทำให้เกิดสังคมที่พัฒนาตามทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงและยั่งยืน

นอกจากนี้แล้ว นายสฤณี มุลพันธ์^{๖๖} ได้กล่าวว่า ปัจจุบันสังคมครอบครัวของประชาชนตำบลแซ่ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษ นั้นได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยดูจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น และการย้ายถิ่นของคนพื้นที่อื่น ๆ เข้ามาอยู่ในพื้นที่เขตตำบลแซ่ นั้นอาจจะแสดงให้เห็นว่า เศรษฐกิจตำบลแซ่ดีขึ้นและประชาชนมีฐานะสูงขึ้น อาชีพมีความมั่นคงในระดับหนึ่งแน่นอนปัญหาต่าง ๆ ก็อาจจะยังมีอยู่บ้างโดยเฉพาะปัญหาที่ได้กล่าวมาแล้วด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ และด้านครอบครัว เท่าที่ผมสัมผัสในช่วงของการบริหารจัดการอยู่ก็พอเห็นและเข้าใจ สภาพการณ์ปัจจุบันและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและมีอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลแซ่ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษ แต่ถ้านำหลักพุทธธรรมที่กล่าวมาแล้ว คือ พรหมวิหาร ๔ ทิศ ๖ ขรവാสนธรรม ๔ และ สังคหวัตถุ ๔ หรือหลักธรรมที่ผู้วิจัยได้นำมากล่าวเสริมเพื่อแสดงให้เห็นว่า สังคมจะอยู่เป็นสุขได้ต้องอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาบูรณาการกับการดำเนินชีวิตอันนี้ผมเห็นด้วยอย่างยิ่ง ดังนั้น ถ้าประชาชนเขตตำบลแซ่ของเรานำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ก็จะทำให้ปัญหาดังกล่าวมาแล้วหายไปหรือลดเบาลงไป เพราะทุกคนมีสติหันกลับมาคิดถึงลูกหลาน เยาวชน และ สังคมโดยรวมก็จะหันมาช่วยกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างแน่นอน

สรุปโดยภาพรวมว่า หลักพุทธธรรม คือ พรหมวิหาร ๔ ทิศ ๖ ขรวาสนธรรม ๔ และสังคหวัตถุ ๔ สามารถนำมาบูรณาการเพื่อแก้ไขปัญหาคือครอบครัวของประชาชนตำบลแซ่ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษ ได้ด้วยการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจะส่งผลดีต่อสังคมและทำให้ประชาชนพัฒนาทั้งด้านจิตใจและอาชีพอย่างยั่งยืน

^{๖๕} พระครูวุฒิสารกิจ, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.

^{๖๖} สฤณี มุลพันธ์, สัมภาษณ์, ๒๕๕๕.